

DEMOCRATIE EN CULTUURKRITIEK

Masterthesis Evelyn Bokseveld

Master Thesis

Evelyn Boksebeld

Studentnummer 80060

Evelyn.boksebeld@gmail.com

Begeleider

Dr. Fernando Suárez Müller

Meelezer

Dr. Martien Schreurs

Coördinator

Prof. Dr. Laurens ten Kate

Utrecht, 12 augustus 2019

Universiteit voor Humanistiek

Inhoud

Samenvatting	1
Voorwoord	2
1. Introductie.....	3
1.1. Democratische participatie in een veranderend politiek landschap	3
1.2. Participatie in geglobaliseerde democratie.....	5
1.3. Improviseren en participeren.....	6
1.4. Een participerende samenleving	9
1.5. Methode.....	9
2. Een methode voor cultuurkritiek.....	12
2.1. Inleiding.....	12
2.2. Filosofisch pragmatisme	12
2.3. ‘Echte problemen van echte mensen’	14
2.4. Filosofische cultuurkritiek	16
2.5. Drie stappen van cultuurkritiek.....	17
2.6. Conclusie	18
3. Stap 1: De genealogie van een participatieconcept.....	19
3.1. Inleiding.....	19
3.2. Object van historische analyse: actief kiesrecht	19
3.3. Actief kiesrecht als ideaal	20
3.4. Actief kiesrecht als historisch construct	20
3.5. Conclusie	22
4. Stap 2: Politieke participatie in de <i>Great Society</i>.....	24
4.1. Inleiding.....	24
4.2. Object van de kritische analyse: democratische degeneratie in de <i>Great Society</i>	24
4.3. Het kiesrecht in de <i>Great Society</i>.....	25
4.4. Degeneratie.....	26
4.5. Conclusie	27
5. Stap 3: Participatiesamenleving.....	29
5.1. Inleiding.....	29
5.2. Object van creatieve reconstructie: democratie	29
5.3. Politieke participatie	30
5.4. Participatiesamenleving.....	32
5.5. Van een <i>Great Society</i> naar een <i>Great Community</i>.....	33
5.7. Conclusie	35

6. Conclusie	36
Referenties.....	39

Samenvatting

Processen van globalisering, ontzuiling en liberalisering veranderen de participerende rol van burgers in de samenleving. Van oudsher is deelname aan verkiezingen een belangrijke formele vorm van publieke participatie. Omdat de samenleving heterogener geworden is en politieke representanten beslissingsmacht delen met andere actoren, staat de representatiefunctie van regeringsleden onder toegenomen druk. Tegelijkertijd ontstaat er in de ontzuilde en geliberaliseerde samenleving ruimte voor nieuwe vormen van publieke participatie. Om in dit theoriegerichte onderzoek betekenis te geven aan de relatie tussen de representatieve democratie en de participatiesamenleving, zoek ik aanknopingspunten bij de filosoof John Dewey. In *The Public and its Problems* (1927/2010). Hij beschrijft dat een representatieve democratie niet kan functioneren zonder een levendige participatiesamenleving, omdat de sociale contacten in een participatiesamenleving de basis vormen van nieuwe gedeelde referentiekaders en publieke belangen. Met behulp van een methode voor filosofische cultuurkritiek, ontwikkelt Dewey zijn ideeën over de democratische participatiesamenleving in kritische reacties en correcties op klassiek-liberale politieke theorieën en concepten. Als zodanig acht ik deze methode bruikbaar voor verder zoek naar democratische bestuursvormen in de globaliserende, ontzuilde en geliberaliseerde context.

Voorwoord

In het voorjaar van 2019 maakte ik de foto op het voorblad van deze thesis. Ik stond op dat moment in de schaduw van de kroezeboom, niet ver van mijn ouderlijk huis in Twente vandaan. Het huisje is een altaar; een erfenis uit de tijd waarin katholieken alleen in het geheim konden samenkomen. Dat gebeurde wel vaker bij bomen zoals de kroezeboom. Deze naam geeft aan dat de eik al eeuwenlang een kruispunt markeerde. Net als de verschillende erven uit de omgeving, kwamen mensen hier al eeuwenlang samen. Ook die dag kwamen mijn ouders er kennissen tegen.

Anders dan de kroeseboom, ben ik inmiddels verplaatst. Na tien jaar in Utrecht ben ik me er minder over gaan verwonderen dat de mensen hier mijn verhalen, mijn kindertijd en mijn familie niet kennen. Ik heb geleerd dat zich nieuwe verhalen, een nieuw leven en nieuwe mensen aandoen wanneer ik elders wortel. Dat gaat niet vanzelf. Zelfs de kroeseboom groeit niet alleen op zonne-energie. Woorden schieten tekort om uit te drukken hoe dankbaar ik ben voor de mensen die mij, in weer en wind, zijn blijven steunen.

Aan mijn ouders heb ik te danken dat ik deze studie kon beginnen en afronden. Behalve steun, gaven zij mij de vechtlust en helderheid om door te zetten op de moeilijkste momenten. Ook mijn tante heeft op afstand als geen ander aangemoedigd en gejuicht. Het geduld, de ruimte en het begrip van Thomas waren nodig om de laatste stappen te kunnen maken. Bijzonder dankbaar ben ik ook Fernando Suarez Muller, voor het vertrouwen in mijn projecten en leerprocessen. Hij, Martien Schreurs en Laurens ten Kate hebben mij over deze eindstreep getrokken. Dat betekent dat ik nu zelf op een nieuw kruispunt ben beland. Ik ben blij dat Merlinna, Serena, Myrthe en mijn collega's daar op me hebben gewacht. Ik ben niet meer wie ik ben, ik ben gegroeid in alle ontmoetingen met de fantastische mensen om me heen.

1. Introductie

1.1. Democratische participatie in een veranderend politiek landschap

In de geglobaliseerde context van de hedendaagse democratie staan vertrouwde democratische regeerpraktijken onder toenemende druk. Met de term ‘globalisering’ verwijzen wij hier naar een complex samenspel van technologische, economische en politieke ontwikkelingen. Deze ontwikkelingen hebben eraan bijgedragen dat mensen, beelden, goederen, geld en ideeën zich sneller, eenvoudiger en op grotere schaal dan ooit tevoren voorbij landsgrenzen verplaatsen (Appadurai, 2013: 196; Bekkers, 2012: 37-39). Deze context schept nieuwe soorten politieke problemen, waarvoor geen duidelijke kant-en-klare oplossingen bestaan. Vaak gaat het dan om taaie, ontembare en venijnige (*wicked*) problemen (Rittel & Webber, 1973; Hajer, 2000: 14-15; Bekkers, 2012: 121-124). Dit wil zeggen dat deze problemen vaak zo complex zijn, dat ze geen eenduidige probleemdefinities en oplossingen toelaten (Termeer *et al.*, 2013: 28-29; WRR, 2014: 19). Als zodanig zijn deze problemen zelf vaak ook de oorzaak van aanvullende problemen, maatschappelijke onrust, controversen en onzekerheid (Termeer *et al.*, 2013: 29-32).

Geglobaliseerde politieke problemen creëren ook een noodzaak tot reflectie op democratische idealen, waarden en praktijken. De term ‘democratie’ is samengesteld uit de woorden ‘*demos*’ (volk) en ‘*kratos*’ (regering) (Demetriou, 2013: 1-2; Engelen & Sie Dhian Ho, 2004: 19; Inerarity, 2014: 314). Denken we aan een volk dat over zichzelf regeert, dan denken we in praktijk ook snel aan onze eigen representatief-democratische regeervormen (Wright, 2012: 152; Hindriks, 2009: 344-346). In deze indirecte democratische regeervorm dragen leden van een bevolking beslissingsmacht over op tijdelijk aangestelde politieke representanten. Anders gezegd, regeert een *demos* hier via zelf aangestelde representanten over zichzelf (Idem). De praktische tekortkomingen van deze bestuursvormen worden aanschouwelijk in het licht van geglobaliseerde politieke problemen.

Er bestaat een zekere spanning tussen de oriëntaties van representatief-democratische instituties en de kenmerken van geglobaliseerde politieke problemen. Waar representatief-democratische instituties zich kenmerken door een lokale, nationale en korte termijn oriëntatie, hebben geglobaliseerde politieke problemen juist ook een mondiale impact die lange termijn visies vereist (Hendriks, 2009: 433; Fung & Wright, 2001: 4; Termeer *et al.*, 2013: 32). Deze spanning komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de manier waarop een *demos* van stemgerechtigden altijd doelgroepen uitsluit, die evengoed belangen hebben bij (inspraak over) de aanpak van geglobaliseerde politieke problemen. In de schaduw van de officiële *demos* staan

namelijk ook doelgroepen zoals ongeregistreerde vluchtelingen, bewoners van windstreken die al door klimaatverandering getroffen worden, maar bijvoorbeeld ook (de nog ongeboorte) generaties die in de toekomst te maken hebben met de consequenties van hedendaags beleid.

Vanwege de complexiteit van globaliseringsproblemen en de praktische beperkingen van representatief democratische instituties, is het de vraag of actuele *demoi* de expertise-kennis en het urgentiegevoel kunnen opbrengen die globaliseringsproblemen vereisen (Hajer, 2011: 25; Bekkers, 2012: 29-30; Dacombe, 2018: 8 Engelen & Sie Dhian Ho, 2004: 30). Rondom deze problemen zien we dan ook allerlei nieuwe bestuurlijke samenwerkingen ontstaan. Soms gaat het daarbij om samenwerkingen op verschillende politieke bestuursniveaus. Zo wordt milieuproblematiek bijvoorbeeld tegelijkertijd aangepakt in de internationale gemeenschap, door nationale overheden en lokale gemeenten. Andere keren gaat het (ook) om samenwerkingen met niet-politieke professionals, zoals wetenschappelijke autoriteiten en grote economische spelers (Bekkers, 2012: 332-336)

Hoewel deze nieuwe samenwerkingsverbanden op praktische gronden beargumenteerd kunnen worden, roepen ze zelf juist ook normatieve problemen op. Aan de ene kant vergroten deze samenwerkingen de zogenoemde *output*-legitimiteit van openbaar beleid. Dit wil zeggen dat deze samenwerkingen eraan bijdragen dat beleid rondom globaliseringsproblemen effectiever en efficiënter tot stand komt (Engelen & Sie Dhian Ho, 2004: 19-22; Bekkers, 2012: 345; Innerarty, 2014: 312). Aan de andere kant brengen deze samenwerkingen de zogenoemde *input*-legitimiteit van openbaar beleid in het geding. We bedoelen daarmee dat het beleid dat voortkomt uit deze samenwerkingen mogelijk minder goed uitdrukking geeft aan de normen, waarden, noden en behoeften van democratische bevolkingen (Innerarty, 2014: 312; Bekkers, 2012: 343-344; Engelen & Sie Dhian Ho, 2004: 19-22). Over het algemeen worden burgers namelijk niet, of alleen in een getrappt systeem, betrokken bij onderhandelingen in deze nieuwe bestuurlijke samenwerkingen (Innerarty, 2014: 310-311; Sie Dhian Ho, 2004: 154). Hoewel de politici die deelnemen aan deze bestuurlijke samenwerkingen altijd electoraal verantwoordelijk blijven voor de (effecten van) van beleid dat hieruit voortkomt, zijn deze samenwerkingen maar moeilijk controleerbaar (Hazeu, 2004: 84; Bandeira & Ferraro, 2017: 651; Bekkers, 2012: 41-42). Deze samenwerkingen vinden namelijk plaats op buitenparlementaire locaties, die niet altijd ingericht zijn op democratische eisen van controleerbaarheid en transparantie. Dat is vooral zorgwekkend wanneer samenwerkingen tot stand komen met commerciële partijen, die ook private belangen inbrengen bij deze nieuwe beleidssamenwerkingen (Bandeira & Ferraro, 2017: 651; Scheltema, 2004: 13-14; Krouwel, 2004: 243-244).

1.2. Participatie in geglobaliseerde democratie

Globaliseringsproblemen tonen niet alleen de praktische, maar ook de normatieve grenzen van de hedendaagse representatieve democratie. Aan de ene kant is deze regeervorm erop ingericht om een volk, via zelfverkozen politieke representanten, over zichzelf te laten regeren. Aan de andere kant is het de vraag of leken-burgers überhaupt beschikken over competenties en capaciteiten, om zich adequaat te kunnen uitspreken over de aanpak en urgentie van verschillende complexe globaliseringsproblemen. Tegelijkertijd is de complexiteit van de betreffende problematiek van dien orde, dat bestuurlijke en wetenschappelijke autoriteiten daar ook niet zomaar oplossingen voor hebben (Temeer *et al.*, 2013; Hajer, 2011: 43; Prisching, 1995: 305). Daarom geloven we ook niet dat de rol van een *demos* uitgespeeld is, nu complexe problemen een sterkere integratie van technisch-wetenschappelijke en bestuurlijke kennis in beleid vereisen. Evenmin geloven we dat de participerende rol van een *demos* zich nu of in de toekomst kan beperken tot deelname aan verkiezingen.

Onze vertrouwde, klassieke beleidsbenaderingen zijn sterk beïnvloed door idealen uit de Verlichting (Bekkers, 2012: 348). Dit komt onder meer tot uitdrukking in een overtuiging dat rationele kennis een neutraal middel is, waarmee een samenleving eerlijk en effectief aangestuurd kan worden (Idem: 53-60; 348; Hendriks & Tops, 2011: 114, 115). De idee dat de participerende rol van een burgers ingeperkt moet worden om beleid op een bevredigende mate van kennis te kunnen baseren, is letterlijk ouder dan de weg naar Rome. Bij Plato beperkte de ideale *demos* zich al tot een kleine groep belesen mannen (Dacombe, 2018: 6; Plato, 2005). Vergelijkbare ideeën werden al aan het begin van de twintigste eeuw geïntroduceerd door auteurs als Joseph Schumpeter (1942) en Walter Lippmann (1922, 1927) (Dacombe, 2018: 4-9). In de minimale democratieën die zij bepleiten, blijft de participerende rol van burgers beperkt tot een keuze voor onderling concurrerende en agendabepalende politici, die ondersteund worden door wetenschappelijke experts.

In reactie op deze rationele beleidsbenaderingen zijn sinds de jaren '60 en '70 meer politieke beleidsbenaderingen uitgewerkt. Politieke beleidsbenaderingen gaan er niet vanuit dat beleid volledig rationeel en waardenvrij kan zijn. In plaats daarvan worden bestuur en beleid geïnterpreteerd als partijdige resultanten van onderhandelingsprocessen, die doorspekt zijn van machtsverschillen, conflicterende belangen en onverzoenbare waarden (Bekkers, 2012: 62, 66, 349). De erkenning deze onderhandelingen winnaars en verliezers kennen, ligt aan de basis van een notie van politieke intelligentie (Lindblom, 1965; Bekkers, 2012: 349). Politiek intelligente bestuur- en beleidsprocessen zijn idealiter op ingericht om Machiavellistische dynamieken

zoveel mogelijk in te dammen, zodat vreedzame onderhandeling en wederzijdse aanpassing gestimuleerd worden. Vanuit dit perspectief heeft participatie *juist* een bevorderend effect op bestuur en beleid. Door politieke *input* te verschaffen aan verschillende bevolkingsgroepen, kunnen bestuur en beleid tegemoetkomen aan verschillende noden en wensen in de samenleving (Dacombe, 2018: 28-31; Bekkers, 2012: 60, 62-63; Hendriks & Tops, 2011: 109-110). Bovendien lijken regelmatige volksraadplegingen draagvlak voor beleid te stimuleren, zelfs wanneer dit beleid indruist tegen persoonlijke voorkeuren en wensen van burgers (Dacombe, 2018: 30-31; Bekkers, 2012: 338-347; Engelen & Sie Dhian Ho, 2004: 26).

Rationele en politieke beleidsbenaderingen zijn klassieke beleidsbenaderingen (Bekkers, 2012: 68). Ze grijpen terug op oude tradities in de politieke theorie en kennen zelf inmiddels ook een behoorlijke geschiedenis van toepassing in de beleidspraktijk. Toch is de maatschappelijke context waarin beleid ontstaat en uitgevoerd wordt aanzienlijk veranderd. Terwijl klassieke beleidsbenaderingen in deze context relevant blijven, vragen zij ook om verdere adaptaties. Dit geldt in het bijzonder voor zover deze benaderingen onze ideeën over publieke participatie informeren. We beschrijven in de volgende paragraaf dat processen van globalisering, ontzuiling en liberalisering oude structuren hebben weggeslagen, die burgers en overheden vroeger nadrukkelijker met elkaar verbonden. In deze context is het niet zozeer de vraag *of* burgers effectief kunnen participeren in bestuur, maar vooral *hoe* ze dat doen.

1.3. Improviseren en participeren

Globaliseringsprocessen introduceren niet alleen fundamentele kennistekorten, maar ook structurele onzekerheid in de hedendaagse democratie. Als zodanig kunnen globaliseringsprocessen in verband worden gebracht met andere langlopende culturele en maatschappelijke veranderingsprocessen, zoals de secularisering en liberalisering van Westerse samenlevingen. Deze veranderingsprocessen hebben bijgedragen aan een fragmentering en de-institutionalisering van democratische samenlevingen. Anders geformuleerd, hebben deze veranderingsprocessen grenzen, referentie- en ordeningskaders weggenomen die eerder verbindende, structurerende en sturende effecten op de samenleving hebben gehad (Hajer, 2000: 11, 16-17; Bekkers, 2012: 332-338). Volgens socioloog en politicoloog Maarten Hajer (2000) zien huidige generaties zich daardoor geconfronteerd met een postmoderne orde van openbaar bestuur (2000: 10-11). De term ‘postmodern’ verwijst hier nadrukkelijk niet naar nieuwe uitgekristalliseerde beleidsbenaderingen of –praktijken. Integendeel. Hajer beschrijft hiermee eerder een kantelmoment waarop een bestaande bestuurlijke orde geleidelijk aan wordt

losgelaten, terwijl er tegelijkertijd nog een gebrek bestaat aan overtuigende visies waarmee we democratisch willen én kunnen leven (idem).

Te spreken van een kantelmoment betekent denken in termen van *geleidelijke* culturele en maatschappelijke veranderingen, op basis waarvan democratische instituties *geleidelijk* inboeten aan geloofwaardigheid en effectiviteit (Hajer, 2000: 11, 16-17). Dit betekent dat klassieke beleidsbenaderingen een relevantie behouden, maar tegelijkertijd alleen op creatieve en innovatieve manieren toegepast kunnen worden. Zonder daarmee een uitputtende beschrijving te willen geven, beschrijven we hierna met welke maatschappelijke veranderingen rekening gehouden moet worden.

Deterritorialisering en globalisering

De term ‘deterritorialisering’ wordt gebruikt om te beschrijven dat er voor bestuur- en besluitvormingsprocessen geen optimale schaal (meer) bestaat (Hajer, 2000: 13-14; Innerarty, 2014: 15). Door globaliseringsprocessen vinden sociale interacties en maatschappelijke processen tegelijkertijd plaats op lokale, nationale, internationale en zelfs mondiale bestuursniveaus. Toch is de representatieve democratie vooral op een lokaal en nationaal niveau geïnstitutionaliseerd (Hendriks, 2009: 44; Fung & Wright, 2001: 3; Hajer, 2000: 11-14; Scheltema, 2004: 9). Burgers bepalen door wie zij zich in de lokale en nationale politiek laten vertegenwoordigen. Toch functioneren deze vertegenwoordigers niet onafhankelijk van andere actoren, die niet (direct) verkiesbaar zijn – zoals eerder genoemde bestuurlijke autoriteiten uit de internationale gemeenschap en het bedrijfsleven of wetenschappelijke autoriteiten. Dit schept een kloof tussen burgers en overheid, die onder meer tot uitdrukking komt in scepsis over de integriteit van politici en ‘Europa’ (Innerarty, 2014: 22; Bekkers, 2012: 334-336).

Ontzuiling

De term ‘verzuiling’ verwijst naar vormen van gesegmenteerd gemeenschapsleven in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw (Hellemans, 1992: 122; Bekkers, 2012: 30-31). Zogenaemde zuilen waren ideologisch en subcultureel georganiseerde netwerken die bijvoorbeeld gevormd werden door zuilspecifieke kerken, scholen, politieke partijen, recreatieve gelegenheden en winkels (Hellemans, 1992: 124-125; Hajer, 2011: 47; Bekkers, 2012: 30-31). De zuilstructuur van de samenleving vervulde belangrijke functies bij de ontwikkeling en uitvoering van de Nederlandse verzorgingsstaat.

Op de eerste plaats boden zuilen een ideologische basis, op grond waarvan burgers zich konden oriënteren op maatschappelijke kwesties. Deze basis was ook bepalend voor de manier

waarop men maatschappelijke voorzieningen het liefst georganiseerd zag. Daardoor waren er, op de tweede plaats, binnen de zuilen vaak al op particulier initiatief relatief uitgewerkte sociale programma's en organisaties ontwikkeld. Deze sociale initiatieven uit het maatschappelijke middenveld werden in de loop van de negentiende en twintigste eeuw gedeeltelijk ingelijfd door de overheid, zodat een verzorgingsstaatarrangement ontstond (Bekkers, 2012: 28; ROB, 2012: 21-22). Op de derde plaats bood de verzuilde basis van de Nederlandse samenleving daarbij de mogelijkheid van een relatief klein overheidsapparaat, aangezien veel verzorgingsstaatarrangementen ook binnen zuilstructuren uitgevoerd bleven worden. Omgekeerd en op de vierde plaats lieten maatschappelijke noden en wensen zich met deze organisatiestructuur, via zuiltoppen, relatief makkelijk naar het overheidsapparaat vertalen (ROB, 2012: 25).

Met de geleidelijke ontzuiling van de samenleving kwam een einde aan het gebruik om het politieke wikken en wegen, plooiën en schikken vooral over te laten aan professionele politici (Hendriks & Tops: 2001: 107). Burgers zijn mondiger geworden, hoger opgeleid en er aan gewend geraakt om zelfstandig beslissingen te maken over grote en kleine levensbeslissingen. Met de ontzuiling is de zorg om voormalige verzorgingsstaatvoorzieningen, echter, ook overgedragen van de gemeenschap en de staat naar de economische markt.

Liberalisering

Liberalisering is een aanduiding voor de processen waarmee de overheid voormalige overheids- en verzorgingsstaatarrangementen overdraagt op marktpartijen (Bekkers, 2012: 33). Hiertoe behoren bijvoorbeeld zorg- en huisvestingsvoorzieningen, die aanvankelijk binnen zuilstructuren georganiseerd werden. Een belangrijk motief voor deze overdracht is de noodzaak op kostenbesparingen op verzorgingsstaatvoorzieningen die, na de ontzuiling, kostbaar waren geworden en niet langer aansloten op werkelijke behoeften in een heterogene samenleving. Liberalisering geldt dan ook als een vereiste in de ambitie van de overheid om over te gaan op een participatiesamenleving (WRR, 2017: 28; RMO, 2014: 15). In deze samenleving trekt de overheid verantwoordelijkheden terug, zodat burgers juist verantwoordelijkheid en vrijheid krijgen om zelf bij te dragen aan de samenleving (WRR, 2017: 31). Toch legt de participatiesamenleving de lat hoog. Dat geldt niet alleen voor bijzondere doelgroepen, zoals laaggeletterden, minder validen of ouderen. Het toegenomen aantal keuzecontexten lijkt vormen van mentale belasting en keuzestress met zich mee te brengen. Deze stress en belasting worden gezien als (deel)oorzaak van suboptimale (keuze)gedrag, dat schadelijk kan zijn voor de autonomie van burgers en aan de basis ligt van nieuwe

maatschappelijke problemen – zoals schuldenproblematiek, het ontstaan van een ‘obesitas-epidemie’ en milieuproblematiek (Tiemeijer & Anderson, 2017: 98-102). In aanvulling hierop moet ook ander ongemak van de liberaliseerde participatiesamenleving benoemd worden. Prijssystemen verdelen goederen en diensten op grond van actuele voorkeuren. Omdat deze voorkeuren ook ingeven worden door keuzestress, *ad hoc* vuistregels en gewoontes, kan er niet zomaar vanuit worden gegaan dat prijssystemen beschikbaar en betaalbaar maken wat goed is voor individuele burger-consumenten en de samenleving als geheel (Tiemeijer & Anderson, 2014: 107; Sandel, 2012: 46).

1.4. Een participerende samenleving

Processen van globalisering, ontzuiling en liberalisering veranderen de participerende rol van burgers in de samenleving. Van oudsher is deelname aan verkiezingen een belangrijke formele vorm van publieke participatie. Omdat de samenleving heterogener geworden is en politieke representanten beslissingsmacht delen met andere actoren, staat de representatiefunctie van regeringsleden onder toegenomen druk. Er ontstaan scheidingen tussen burgers en overheden, die tot diep in de vorige eeuw makkelijker te overbruggen waren door zuilstructuren.

Het vervallen van de zuilstructuur in de samenleving breekt ook een tijd aan, waarin er nieuwe verwachtingen gesteld worden aan de participerende rol van burgers in de samenleving. Vanuit de overheid wordt verwacht dat burgers zichzelf op verantwoordelijke en zelfredzame manieren voorzien in middelen, die voorheen in verzuild verband of door overheden tot stand werden gebracht. Dat kan en wil niet iedereen altijd. Tegelijkertijd kan er ook niet zomaar op vertrouwd worden dat de economische markt op adequate manieren voorziet in middelen die verschillende doelgroepen in de samenleving nodig (zullen) hebben. Hier rijst de vraag *hoe* er in praktijk op effectieve, inclusieve én eerlijke manieren vormgegeven kan worden aan alternatieven op de geliberaliseerde participatiesamenleving.

1.5 Methode

In de pragmatistische filosofie van John Dewey (1859-1952) vinden we aanknopingspunten voor reflectie op de democratische grondslag van de participatiesamenleving. Dewey geeft in *The Public and its Problems* (1927/2010) een vroege beschrijving van een niet-geliberaliseerde participatiesamenleving (Dacombe, 2018: 8-9). Hoewel zijn benadering van de participatiesamenleving bijna een eeuw oud is, heeft deze benadering niet aan actuele waarde verloren. Dat komt op de eerste plaats omdat zijn ideeën over de democratische participatiesamenleving voortkomen uit analyses over een maatschappij die in veel opzichten

op de onze lijkt. Dewey ziet al aan het begin van de twintigste eeuw dat technologische netwerken een ontwrichtend effect hebben op traditionele vormen van gemeenschapsbesef, maar ook internationale relaties van afhankelijkheid creëren die we tegenwoordig in termen van globalisering zouden interpreteren (Narayanan, 2016: 45). Op de tweede plaats volgen zijn analyses uit een methode voor filosofische cultuurkritiek, die van breder belang kan zijn in de postmoderne orde van openbaar bestuur (Eldridge, 1998). Deze methode voor cultuurkritiek ontwikkelt zich namelijk in kritische reacties en correcties op problematische aannames uit de moderne filosofie en de Verlichting, die ook aan de basis liggen van vertrouwde rationale beleidsbenaderingen. Als zodanig biedt de methode aanknopingspunten voor een progressieve omgang met humanistische idealen en waarden die niet nihilistisch of relativiserend is, maar ook kritisch en selectief blijft. In *The Public and its Problems* brengt deze methode Dewey tot een beschrijving van verhoudingen tussen de representatieve democratie enerzijds en de democratische participatiesamenleving anderzijds.

Een eerste doel in dit theoriegerichte onderzoek is in om te reconstrueren hoe Dewey zijn pragmatistisch-filosofische methode van cultuurkritiek toepast op aannames, die ten grondslag liggen aan modernistische theorieën over democratische participatie. Daarvoor worden onze literatuurstudies van *The Public and its Problems* gereconstrueerd langs de stappen voor filosofische cultuurkritiek, die Michael Eldridge (1998) heeft geëxpliciteerd. Hoewel deze stappen in *The Public and its Problems* niet als zodanig benoemd, heeft hij de methodische overwegingen die achter deze stappen schuilgaan uitgewerkt en vervlochten met zijn maatschappijanalyses. Onze wijze van reconstrueren maakt een scheiding tussen zijn methodische overwegingen en inhoudelijke analyses. Daarmee beogen we beter zicht te krijgen op zowel de methode van cultuurkritiek die Dewey hanteert als zijn theorie over de democratische participatiesamenleving. We willen daarmee bijdragen aan de (mogelijkheden tot) normatieve theorieontwikkeling over de democratische participatiesamenleving.

De vraagstellingen die leidend zijn geweest in ons onderzoek zijn als volgt.

Hoe leidt de methode voor filosofische cultuurkritiek, van de pragmatistische filosoof John Dewey, in The Public and its Problems (1927) tot een aanpassing van klassiek-moderne participatietheorieën en –concepten aan maatschappelijke omstandigheden in de twintigste eeuw?

1. *Hoe volgt een methode voor filosofische cultuurkritiek uit de pragmatistische filosofie van John Dewey en uit welke stappen bestaat deze methode?*

2. *Welke historische theorieën en concepten liggen volgens John Dewey aan de basis van een klassiek-modern participatieconcept?*
3. *Waarom volstaat het klassiek-moderne participatieconcept volgens John Dewey niet langer bij aanvang van de twintigste eeuw?*
4. *Hoe laat John Dewey klassiek-moderne participatieconcepten aansluiten op omstandigheden in bij aanvang van de twintigste eeuw?*

2. Een methode voor cultuurkritiek

2.1. Inleiding

Interpretaties van de politieke theorieën van John Dewey vereisen een introductie op zijn filosofie. Zijn thematisch werken zijn namelijk toepassingen van een algemener wijsgerig antropologische theorie, die zich ontwikkelt in kritische reactie en correcties op oudere filosofische tradities. Basisprincipes uit deze wijsgerige antropologie liggen bovendien aan de basis van de methode voor cultuurkritiek, die wij gebruiken bij onze eigen analyses en reconstructies van de politieke theorie uit *The Public and its Problems* (1927/2010). Ter voorbereiding op de volgende hoofdstukken, hebben we onszelf in dit hoofdstuk afgevraagd hoe er uit Dewey's pragmatistische filosofie een methode voor cultuurkritisch onderzoek volgt en uit welke stappen deze methode bestaat. We behandelen in paragraaf 2.2. de anti-cartesiaanse basisprincipes van het klassieke Amerikaanse pragmatisme, waartoe de filosofie van Dewey wordt gerekend. Deze behandeling loopt over in een introductie op Dewey's wijsgerige antropologie. Vanwege het adaptiegerichte karakter van deze wijsgerige antropologie, bespreken we in paragraaf 2.3. ook de historische en theoretische context van Dewey's filosofie. Deze contexten vormen een belangrijk onderzoeksobject in de methode voor cultuurkritiek die we in paragraaf 2.4 en 2.5. beschrijven.

2.2. Filosofisch pragmatisme

Het werk van John Dewey wordt tot het klassieke Amerikaanse pragmatisme gerekend (Delanty & Strydom, 2010: 277-285; Logister, 2004: 56-57; Eldridge, 1998: 15-16). Aan deze wijsgerige stroming worden ook namen gekoppeld van Charles Sanders Peirce (1839-1914), William James (1842-1910) en George Herbert Mead (1863-1931). Het filosofisch pragmatisme ontwikkelt gedeeltelijk kritische reacties en correcties op de theoretische erfenis van René Descartes (1596-1650) in de moderne filosofie (Biesta, 2005: 17-19; Joas, 2005: 127-129; Logister, 2004: 74-75). Descartes filosofie veronderstelt een notie van objectieve waarheid die losstaat van de menselijke ervaring, interpretatie of observatie. Het filosofisch pragmatisme kent daarentegen een *a-posteriori* epistemologie. Dit wil zeggen dat er in het pragmatisme niet uitgegaan wordt van absolute waarheid, maar van de idee dat kennis direct uit de menselijke ervaring voortkomt (Legg & Hookway, 2019: z.p.; Joas, 2005: 128; Festenstein, 2001: 734). Daarmee worden traditioneel-filosofische vraagstukken over de kenbaarheid van waarheid, binnen deze wijsgerige stroming zonder waarheidsfundamenten, ingeruild voor vraagstukken

over de bruikbaarheid van kennis voor menselijke activiteiten in de concrete werkelijkheid (Delanty & Strydom, 2010: 277-278; Logister, 2004: 56-57; Festeinstein, 2001: 732).

De wijsgerige antropologie van John Dewey kan verduidelijken waarom de deugdelijkheid en kwaliteit van kennis, vanuit een filosofisch pragmatistisch perspectief, alleen uit menselijke activiteiten kunnen blijken. Zijn wijsgerige antropologie vertrekt vanuit de anti-cartesiaanse principes van de filosofisch pragmatistische epistemologie en verbindt deze, onder meer, aan het darwinisme (Biesta, 2005: 19-22; Logister, 2004: 19-23; Eldridge, 1998: 18-24). Dewey begint vanuit een voorstelling waarin de mens zich, net als elk ander organisme, op een wederkerige manier verhoudt tot zijn bio-fysieke en sociaal-culturele leefomgeving. Dit wil zeggen dat mens en leefomgeving elkaar vormen en beïnvloeden (Logister, 2004: 85; Festeinstein, 2001: 732; Eldridge, 1998: 18, 23-24). Hierbij geldt dat mens en leefomgeving allebei veranderlijk én veranderbaar zijn. Vanwege deze dynamiek en plasticiteit moet de mens, volgens Dewey, zijn verhouding tot een leefomgeving voortdurend opnieuw vormgeven. Deze adaptatietheorie ligt in *The Public and its Problems* aan de basis van een verklaring over het voorkomen en opeenvolgen van verschillende beschavingen, samenlevingen en culturen (Dewey, 1927/2010: 37-53; Peter, 2008: 42; Logister, 2004: 49). In de huidige context helpt deze theorie de basis van Dewey's kennis- en wetenschapsfilosofie introduceren.

Verstoringsen in de verhouding tussen mens en leefomgeving komen, vanuit het perspectief van de mens, tot uitdrukking in zogenoemde handelingsproblemen. Dit zijn situaties waarin aangeleerd gedrag beperkt of geïnterrumpeerd worden (Logister, 2004: 17). Dewey onderscheidt twee manieren waarop de mens en/of zijn leefomgeving kunnen transformeren, zodat probleemsituaties zich oplossen. Allereerst kunnen deze adaptaties of transformaties op een toevallige manier verlopen. Bij adaptaties van deze orde rekent Dewey het menselijke aandeel toe aan *trial-and-error* (Biesta, 2005: 23-24; Logister, 2004: 48; Eldridge, 1998: 20). Hij denkt daarbij aan leer- en aanpassingsprocessen, waarin biologische instincten, psychologische impulsen en lichamelijke reflexen leidend zijn voor nieuw gedrag (Biesta, 2005: 23-24; Eldridge, 1998: 20). Wenselijker en efficiënter zijn leer- en adaptatieprocessen, waarin de mens een doel voor ogen (*end-in-view*) heeft (Logister, 2004: 152-153; Eldridge, 1998: 20-21, 32). Dewey spreekt dan van een intelligente aanpak. Vooropgesteld moet worden dat de term 'intelligentie' hier niet noodzakelijk samenvalt met intellectualiteit, wetenschappelijkheid of zelfs maar rationaliteit (Logister, 2004: 113-115). Intelligentie komt bij Dewey tot uitdrukking in het menselijke vermogen om zich te gedragen op een manier, die in een concrete probleemsituatie doorgaat als de beste manier (Idem, 2004: 114; Eldridge, 1998: 21-26). Hier gaan keuze- en inventarisatieprocessen aan vooraf. Na een inventarisatie van de potentiële

handelingen en gedragingen die een concrete context toestaat, moet een afgewogen beslissing maken over een mogelijke beste optie (Eldridge, 1998: 18-19, 22-23). In deze zin spreekt Dewey al van een rudimentaire vorm van onderzoek (*inquiry*), die toepassing van verschillende cognitieve en lichamelijke vaardigheden vereist. In analogie met de wetenschapstheorie van Francis Bacon (1561-1626), interpreteert Dewey de daadwerkelijke uitvoering van een gekozen handeling of gedraging als een praktijkexperiment. Zoals praktijkexperimenten bij Bacon aan de basis liggen van correcties en ontwikkelingen van wetenschappelijke kennis, zo liggen praktijkexperimenten bij Dewey aan de basis van steeds complexer en gedifferentieerder manieren van leven en samenleven (Dewey, 1927/2010: 37-53; Peter, 2008: 42; Logister, 2004: 49).

2.3. ‘Echte problemen van echte mensen’

In morele situaties, die bijvoorbeeld meerdere mensen aangaan, is het des te belangrijker dat adaptatieprocessen op een intelligente manier verlopen. Dewey ziet hier een rol voor filosofen weggelegd. Filosofische onderzoeksmethoden worden, volgens hem, nog teveel toegepast op vakproblemen van professionele filosofen in plaats van ‘echte problemen van echte mensen’ (Logister, 2004: 183-184; Eldridge, 1998: 3-6). Om beter te begrijpen waarom Dewey een actuele omwenteling in de filosofie noodzakelijk acht, gaan we in deze paragraaf eerst in op de historische context van zijn leven. In het laatste gedeelte van de paragraaf beschrijven we dat de anti-cartesiaanse basisprincipes van het klassieke pragmatisme een aanleiding vormen voor zijn eigen benadering van sociale thema’s en maatschappelijke kwesties. Deze benadering begint vanuit zijn wijsgerige antropologie, maar komt tot ontwikkeling in analogie met ideeën over experimentele onderzoeksmethoden van Francis Bacon (Dewey, 1920/2004: 16-17). Uiteindelijk ontstaat daarmee een methode voor cultuurkritiek, die we in de volgende paragraaf bespreken en in hoofdstuk 3, 4, en 5 verder toepassen bij een lezing van *The Public and its Problems*.

Dewey’s uitzonderlijk lange levensloop omslaat een periode, waarin Europa en Amerika drastische sociaal-culturele transformaties ondergaan. In deze periode gaan traditioneel agrarische samenlevingen over op geavanceerde industriële samenlevingsvormen (Narayan, 2016: 42-45; Eldridge, 1998: 47-48). Beredeneerd vanuit Dewey’s wijsgerige antropologie, is hier sprake van behoorlijk abrupte en diepgaande transformaties van de leefomgeving. Zoals we in hoofdstuk 3 en 4 beschrijven zijn de aard en omvang van de transformaties van dien aard, dat het hoogst twijfelachtig is of mensen zichzelf daar adequaat op kunnen aanpassen (Eldridge, 1998: 32-34). Toegegeven: mensen maken gretig gebruik van nieuwe middelen tot

massaproductie, - consumptie, -communicatie en –mobiliteit. Daarentegen wekt het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog juist de indruk dat oude verhoudingen tussen mens en leefomgeving ernstig verstoord zijn geraakt.

De culturele referentiekaders die mensen aan het begin van de twintigste eeuw ter beschikking staan, zijn volgens Dewey te conservatief om nieuwe leefomstandigheden in een veranderde wereld te kunnen begrijpen (Elridge, 1998: 193; Dewey, 1920/2004: 72-75). Dit zou betekenen dat deze referentiekaders ook aandeel hebben in het ontstaan van de mismatch tussen mensen en hun veranderde leefomstandigheden. Allereerst ziet Dewey religieuze referentiekaders aan geloofwaardigheid inboeten onder invloed van nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen, zoals Darwins evolutietheorie (Idem: 1998: 33). Daarnaast acht hij bestaande filosofische tradities beperkt in het vermogen tot progressieve theorievorming (Logister, 2004: 22-23, 59; Eldridge, 1998: 40; Dewey, 1920/2004: 29-30). Hij wijt dit aan het eerder genoemde cartesiaanse dualisme. Dit dualisme komt onder meer tot uitdrukking in de veronderstelling van een kloof tussen een objectief waarheidsdomein en de praktische wereld waarin mensen leven. Deze kloof bestaat ook in de invloedrijke ethiek van Immanuel Kant (1724-1804) (Logister, 2004: 33; Dewey, 1920/2004: 29-30). Kant doet daarmee voorkomen dat de mens universele idealen cognitief afleidt uit een onveranderlijke transcendentale wereld. Dewey acht dit onjuist en gevaarlijk. Op basis van deze voorstelling van zaken kan namelijk aanspraak gemaakt worden op de autoriteit van eenmaal ontwikkelde idealen, normen, waarden en ideeën. Dit geldt ook voor dogmatische overtuigingen, die in het licht van nieuwe (wetenschappelijke) ontdekkingen juist verworpen zouden moeten worden.

Waar cartesiaanse dualismen de traditionele filosofie laten afwenden van praktische leefomstandigheden en leefomgevingen waarin echte mensen leven, staat de empirische werkelijkheid juist centraal in Dewey's filosofie (Eldridge, 1998: 40-41). Uit het plastische en dynamische mens- en wereldbeeld van zijn wijsgerige antropologie volgt een adaptiegerichte benadering van actuele sociale thema's en maatschappelijke kwesties. Beredeneerd vanuit Dewey's wijsgerige antropologie, zijn de manieren waarop mensen in praktijk handelen en denken altijd contingent. Dit betekent dat mensen in praktijk niet volgens universele richtlijnen kunnen handelen, maar hoogstens situatie- en cultuurspecifieke inschattingen kunnen maken van het beste gedrag in een situatie- en cultuurspecifieke context (Logister, 2004: 57-59). Om deze inschattingsprocessen minder arbitrair en zo intelligent mogelijk te laten verlopen, bepleit Dewey een reconstructie van de filosofie naar het model van experimentele methoden die in de natuurwetenschap worden toegepast (Dewey, 1920/2004). Deze methode moet functioneren als

een meer geavanceerde variant van het rudimentaire soort onderzoek (*inquiry*) waarover in paragraaf 2.2. gesproken is.

2.4. Filosofische cultuurkritiek

Dewey's wijsgerige antropologie kent een adaptiegerichte benadering van menselijk gedrag in concrete leefomstandigheden. In dit kader functioneert filosofie als een middel, waarmee de mens haar verhouding tot een dynamische en plastische leefomgeving opnieuw in kaart brengt. Het uiteindelijke doel daarvan is om adaptaties aan een veranderende leefomgeving zo intelligent als mogelijk te laten verlopen. Anders geformuleerd, functioneert filosofie ter preventie van toevallige, arbitraire of anderszins onwenselijke adaptatieprocessen. Dewey is in zijn visie op de functie van filosofie geïnspireerd door het succes van de moderne natuurwetenschap (Logister, 2004: 59; Eldridge, 1998: 56). Hij interpreteert de industrialisering van de samenleving als een radicale transformatie van leefomstandigheden en –omgevingen, die voortkomen uit toepassingen van natuurwetenschappelijke kennis in moderne technologie. Zijn benadering van menselijk gedrag ontwikkelt zich in analogie met de experimentele onderzoeksmethoden die de moderne natuurwetenschap zo invloedrijk hebben gemaakt.

Experimentele onderzoeksmethoden zijn door Francis Bacon geïntroduceerd als een correctief op scholastieke onderzoekstradities uit de middeleeuwen (Eldridge, 1998: 4; Dewey, 1920/2004: 19-20). Scholastieke wetenschappen kenmerken zich door een deductieve en theoretische werkwijze, waarbij kennis over mens en natuur wordt afgeleid uit reeds omschreven (religieuze) doctrines. Experimentele methoden hebben daarentegen een inductief en empirisch karakter. Daarbij wordt kennis ontwikkeld op basis van zorgvuldig opgezette waarnemingen rondom zorgvuldig opgezette hypothesen, die al dan niet gecorrigeerd of verworpen worden. Zoals natuurwetenschappelijke hypothesen getoetst en gecorrigeerd worden met behulp van empirische experimenten, zo zouden filosofische concepten en theorieën volgens Dewey ook systematisch getoetst, gecorrigeerd, verworpen en vernieuwd kunnen worden (Logister, 2004: 60). Volgens Dewey kunnen de praktische leefomstandigheden van mensen daarmee verbeterd worden. Vanuit zijn wijsgerige antropologie benadert Dewey theorieën en concepten als gegeneraliseerde vormen van kennis, die oorspronkelijk is ontstaan in situatie- en gebonden omstandigheden (Naranyan, 2016: 21-22; Festenstein, 2001: 734-73; Eldridge, 1998: 34, 103-104). Wanneer zich nieuwe situaties of culturele omstandigheden aandoen is de validiteit van deze generaliseringen dan ook niet gegarandeerd. Op basis van drogredeneringen blijven verouderde filosofische theorieën en concepten echter in omloop (zie par. 2.3). Dewey verwacht dat deze drogredeneringen onrechtvaardige machtsverhoudingen in

de samenleving legitimeren en progressieve hervormingen blokkeren (Logister, 2004: 187; Eldridge, 1998: 111-115).

Dewey's filosofie kan progressieve hervormingen niet forceren. Zijn benadering is, net als de natuurwetenschap, theoriegericht (Logister, 2004: 183-184; Festeinstein, 2001: 737; Eldridge, 1998: 114-116). Daarbij heeft hij nadrukkelijk niet de bedoeling om concrete blauwrukken of aanwijzingen voor sociale hervormingen te ontwikkelen. Hij richt zich op de kritische toetsing en correctie van cultuurgebonden theorieën en filosofie, zodat samenlevingen worden voorzien in idealen is geadapteerd zijn aan eigentijdse leefomstandigheden. Dat betekent op de eerste plaats dat zijn eigen theorieën en concepten ook als hypothesen getoetst moeten blijven worden. Op de tweede plaats vereisen deze theorieën en concepten toepassing om daadwerkelijk praktische effecten in de leefwereld te kunnen hebben. Dewey beschouwt het als een verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel, om zijn theorieën en concepten te vertalen in praktische maatregelen (Logister, 2004: 186-187). Wat dit betreft bewijst de validiteit van zijn eigen theorieën en concepten zich in de mate waarin deze theorieën en concepten bijdragen aan een vernieuwende formulering van de problemen, uitdagingen en omstandigheden waarmee een samenleving zich op een bepaald moment geconfronteerd ziet (idem: 184; Eldridge, 1998: 32, 65-66).

2.5. Drie stappen van cultuurkritiek

Volgens Michael Eldridge bestaat Dewey methode voor cultuurkritiek uit drie stappen: een historisch genealogische, kritisch analytische en creatieve fase (Eldridge, 1998: 33-35). Dewey maakt in *The Public and its Problems* geen expliciete vermelding van deze stappen. Dat is opmerkelijk, omdat hij deze publicatie als de beste toepassing van zijn filosofische benadering beschouwt (Idem: 63). In onze reconstructie van *The Public and its Problems* expliciteren wij deze stappen. Dat komt niet alleen ten goede van de helderheid van Dewey's kritische analyses. Deze werkwijze stelt ons, in lijn met de eisen van zijn filosofische benadering, ook in staat tot een toetsing van de politieke theorieën en concepten die Dewey in deze publicatie ontwikkelt.

De eerste stap van Dewey's filosofische cultuurkritiek heeft een historisch genealogisch karakter. In deze openingsfase worden filosofische theorieën en concepten, die ter zake doen bij een maatschappelijk probleem of een sociale kwestie, tot hun oorsprong herleidt. De bedoeling daarvan is om inzicht te krijgen in de initiële situatie- en cultuurgebonden betekenissen van theorieën en concepten, die mettertijd steeds verder geïdealiseerd en gegeneraliseerd kunnen raken (Logister, 2004: 184; Eldridge, 1998: 33-35, 113-114). Dewey verwacht dat de beschrijvende, verklarende en voorschrijvende functies van gegeneraliseerde

theorieën en concepten mettertijd aan effectiviteit inboeten. Als verouderde theorieën en concepten in omloop blijven, moet kritisch onderzocht worden welke dogmatische drogredenen daaraan bijdragen. Dit gebeurt in tweede kritische analytische stap van Dewey's cultuurkritiek (Logister, 2004: 187; Eldridge, 1998: 114-115). Omdat verouderde filosofische theorieën en concepten samenlevingen niet dienen bij een progressieve aanpak van actuele problemen en uitdagingen, moeten nieuwe filosofische theorieën en concepten ontwikkeld worden. Dit gebeurt in de laatste creatieve fase van cultuurkritiek (Logister, 2004: 185-186; Eldridge, 1998: 34-35, 114-115)

2.6. Conclusie

We hebben in dit hoofdstuk een introductie gegeven op de filosofie van John Dewey. Deze introductie is noodzakelijk omdat de filosofische benadering, maar ook de politieke theorieën en concepten uit *The Public and its Problems* voortvloeien uit een veelomvattende filosofie. Dewey heeft de anti-cartesiaanse basisprincipes van het klassieke Amerikaanse pragmatisme toegepast in een wijsgerige antropologie. In deze adaptiegerichte antropologie wordt uitgegaan van een plastisch en dynamisch mens- en wereldbeeld. De experimentele wetenschapsopvatting van Francis Bacon biedt aanknopingspunten om deze wijsgerige antropologie toepasbaar te maken bij de behandeling van nieuwe maatschappelijke kwesties en sociaal-culturele problemen. Hiermee ontwikkelt zich een methode voor filosofische cultuurkritiek.

De bedoeling van Dewey's cultuurkritiek is om samenlevingen in staat te stellen tot intelligente adaptaties aan een leefomgeving, die onder invloed van de Industriële Revolutie drastisch veranderd is. Dat betekent niet dat Dewey een wondermiddel gevonden heeft om maatschappelijke problemen acuut op te lossen. Cultuurkritiek is voor Dewey vooral een middel tot de creatie van nieuwe filosofische theorieën en concepten, die actuele problemen en uitdagingen op progressieve manieren in kaart kunnen brengen. Zoals we in de volgende drie hoofdstukken zullen beschrijven appelleert Dewey's methode voor cultuurkritiek aan een noodzaak tot vernieuwing van verouderde politieke theorieën en concepten, die onrechtvaardige machtsverhoudingen in de samenleving in stand houden. Om te beschrijven en te beoordelen hoe Dewey deze politieke theorieën en concepten vervangt, volgen we de stappen van Dewey's methode voor cultuurkritiek.

3. Stap 1: De genealogie van een participatieconcept

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk begint onze reconstructie van *The Public and its Problems* (Dewey, 1927/2010). We behandelen hier de historisch genealogische fase van cultuurkritiek. Daarna volgen in hoofdstuk 4 en 5 de kritisch analytische en creatieve fase. Omdat Dewey deze fases in *The Public and its Problems* niet expliciet benoemt, expliciteren we in paragraaf 3.2. hoe de historisch-genealogische fase zich verhoudt tot het geheel van deze publicatie. Vervolgens begint onze reconstructie van deze historisch genealogische fase van cultuurkritiek in paragraaf 3.3. Bij de totstandkoming van deze reconstructie volgen we de vraag naar welke historische theorieën en concepten, volgens John Dewey, aan de basis liggen van een klassiek-modern participatiebegrip. We baseren onze reconstructie vooral op het derde hoofdstuk uit *The Public and its Problems*, getiteld *The Democratic State* (Idem: 75-109).

3.2. Object van historische analyse: actief kiesrecht

In het vorige hoofdstuk hebben we beschreven dat Dewey's methode voor filosofische cultuurkritiek uit drie stappen bestaat. Hoewel Dewey deze stappen niet expliciet benoemt in *The Public and its Problems*, is een stapsgewijze bespreking nuttig voor de doelen van dit onderzoek. We willen namelijk verifiëren of Dewey's participatietheorieën en –concepten nog bruikbaar zijn in onze eigen tijd, maar ook begrijpen hoe normatieve kritiek op systematische wijze uitgeoefend kan worden. De eerste stap in Dewey's methode voor cultuurkritiek behelst een inventarisatie van filosofische theorieën en concepten, die ter zake doen bij actuele maatschappelijke kwesties. Om deze theorieën en concepten zo volledig mogelijk te begrijpen, moeten zij herleid worden tot hun situatie- en cultuurgebonden ontstaanscontext.

De inhoud van de historisch genealogische analyses uit *The Public and its Problems* is gedeels ingegeven door actuele maatschappelijke discussies. Dewey reageert in dit werk vooral op *Public Opinion* (1922) en *Phantom Public* (1925) van Walter Lippmann (1889-1974) (Narayan, 2016: 16; Logister, 2004: 174-175; Eldridge, 1998: 48-49). Volgens Lippmann wordt de politieke effectiviteit van democratische staten verzwakt door het participatierecht van burgers. Ondersteund door nieuw behavioristisch onderzoek verwacht Lippmann dat burgers te irrationeel en zelfingenomen zijn om zich adequaat uit te spreken over publieke kwesties. Hij pleit daarom voor technocratische hervormingen en inperkingen van de participerende rol van burgers. We zien dan ook dat Dewey's historisch genealogische analyses gericht zijn op filosofische theorieën over democratisch bestuur, maar in het bijzonder op een klassiek-liberaal

participatieconcept. Dit klassiek-liberale participatiebegrip komt in de maatschappelijke praktijk het beste tot uitdrukking in het actieve kiesrecht (Idem: 75-77).

3.3. Actief kiesrecht als ideaal

In de historisch-genealogische analyse verbindt Dewey de term ‘democratie’ vooral aan representatief-democratische bestuursvormen (Idem: 75-109). De belangrijkste vorm van participatie die hij daarmee associeert, is het actieve kiesrecht (Idem: 75-76, 82, 93-94). Het kiesrecht is een democratische participatievorm, die stemgerechtigden in staat stelt om zelfverkozen politieke representanten aan te stellen. Voor verdere verklaringen van deze participatievorm maakt Dewey een onderscheid tussen geïdealiseerde en historisch-empirische interpretaties van het kiesrecht.

De eerste geïdealiseerde interpretatie van het moderne kiesrecht vindt Dewey bij *Government* (1829) van James Mill (1773-1836). In Mill's klassiek geworden interpretatie wordt het kiesrecht opgevat als een middel om publieke macht dienstbaar te maken aan belangen in de samenleving, in plaats van de persoonlijke belangen van politici (Idem: 93-94). Dat komt doordat herhaaldelijk georganiseerde verkiezingen en politieke regeertermijnen de persoonlijke belangen van regeringsleden in lijn brengen met noden en wensen in de samenleving. Deze interpretatie van het kiesrecht is een eeuw later gemeengoed geworden (Idem:75-77). Mill is echter geen voorstander van het algemene kiesrecht, zoals dat aan het begin van de twintigste eeuw bestaat. Hij is zelfs expliciet vijandig over het vrouwenkiesrecht (Idem: 94). In plaats daarvan bepleit hij een uitbreiding van het censuskiesrecht, waarmee mannelijke leden van een nieuwe middenklasse ook aanspraak kunnen maken op het stemrecht, dat dan nog exclusief is voorbehouden aan een maatschappelijke elite.

Anders dan de uil van Minerva doet voorkomen, is het kiesrecht dus niet werkelijk bedacht om politieke macht dienstbaar te maken aan de samenleving als geheel. Daarom wijst Dewey op het belang om het kiesrecht ook vanuit een historisch perspectief te verklaren (Idem: 83-85, 95).

3.4. Actief kiesrecht als historisch construct

In zijn beschrijving van de oorsprong en ontwikkeling van het kiesrecht wijst Dewey eerst op het gegeven dat politieke macht in de geschiedenis altijd in dienst van tribale en dynastieke elites (Idem: 47-49, 77-81). In dit opzicht markeert het ideaal, dat politieke macht voor publieke doelen aangewend zou moeten worden, al een opmerkelijke beuk in de geschiedenis. Dewey lokaliseert deze breuk aan de vooravond van de Industriële Revolutie. Aan de ene kant

kenmerkt deze periode zich nog door erfenissen uit de middeleeuwen. Zo zijn politieke, religieuze en economische instituties nog nauw met elkaar verbonden. Aan de andere kant worden in deze periode al natuurwetenschappelijke ontdekkingen en toepassingen gemaakt, die aan de basis liggen van de moderne industriële maatschappij. De vrije ontwikkeling en commerciële exploitatie van deze ontdekkingen wordt echter aanzienlijk beperkt door bestaande instituties (Idem: 89-96). Deze frictie ligt aan de basis van een langlopend proces van verzet, die een intellectuele neerslag krijgt in het klassieke-liberalisme (Idem: 82-96, 100-101).

Omdat het liberalisme ontstaat in reactie op historische vormen van onderdrukking heeft zij een emancipatoire inslag. Deze inslag vertaalt zich een diepgewortelde argwaan voor traditionele politieke en religieuze instituties. Dewey ziet deze argwaan tot uitdrukking komen in een nadrukkelijk gehanteerd, maar specifiek geïnterpreteerd vrijheidsbegrip (Idem: 82-87). Vrijheid wordt in het liberalisme namelijk geïnterpreteerd als onafhankelijkheid (Idem: 86). Aan dit ideaal dankt het liberalisme niet alleen haar naam, maar ook haar mensbeeld en staatsconcept (Idem: 86-89; 91-96). De mens wordt namelijk geïdealiseerd als een individu, dat in onafhankelijkheid van niet-consensuele verbintenissen en verplichtingen tot authentieke ontplooiing komt. De economische markt geldt daarbij als een ideaaltypisch sociaal domein, waarin individuen vrijwillige relaties aangaan die henzelf en de samenleving ten goede komen, mits kerk en staat op afstand blijven (Idem: 89-96). De staat dient zich daarom uitsluitend te beperken tot de bescherming van de persoonlijke vrijheid en bezittingen van individuele burgers (Idem: 87-88, 92). In dit kader ontstaan periodieke regeertermijnen en herhaaldelijke verkiezingen ter preventie van onjuiste machtsuitoefening in het voordeel van regeringsleden (Idem: 92-93).

Het kiesrecht wordt hiermee ‘ontdekt’ als een middel om politici op afstand te houden van individuele burgers en hun bezittingen. Hoewel dat in naam van vrijheid gebeurt, worden daarmee vooral belangen gediend van elites die in oude regeersystemen al over aanzienlijk kapitaal beschikken (Idem: 94-95). Dewey wijst er op dat deze ‘ontdekking’ allerlei twijfelachtige theoretische constructies vereist, waaronder verdachtmakingen van de staat en zaligverklaringen van het individu en de economische markt. Dewey acht deze constructies als onwaar, maar ook als gevaarlijk (Idem: 95-109). In praktijk reproduceren deze constructies oude vormen van maatschappelijke ongelijkheid. Door het publieke oog te fixeren op formeel-politieke machtslocaties, verhullen ze dat werkelijke macht wordt uitgeoefend vanuit niet-politieke locaties in de industrialiserende maatschappij.

Dit betekent dat de rechtsstaat al bij aanvang niet op een werkelijk democratische manier functioneert – een probleem dat pas in aanloop van de twintigste eeuw beter zichtbaar wordt. Dewey wijst op het gegeven dat het kiesrecht na de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog nog exclusief is voorbehouden aan notabelen die over geërfd kapitaal bezitten. Precies in deze context ontstaat Mill's gegeneraliseerde en geïdealiseerde formulering van het kiesrecht als een middel om politieke macht in lijn te brengen met publieke belangen in de samenleving. Hij bedoelt in werkelijkheid dat het kiesrecht ook toebedeeld zou moeten worden aan fabrikanten en handelaren (Idem: 94-95). Dat gebeurt pas vijftig jaar na de onafhankelijkheidsverklaring van Amerika, wanneer deze fabrikanten en handelaren een al een onafhankelijke nieuwe middenklasse in de maatschappij vormen. Wanneer er zeventig jaar later werkelijk sprake is van een algemeen kiesrecht, is de Amerikaanse samenleving al veranderd in een laat-geïndustrialiseerde samenleving (zie hst. 4). In deze samenleving met ogenschijnlijk onoverbrugbare vormen van ongelijkheid, reageert Dewey op een pleidooi voor de inperking van participatierechten.

3.5. Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we een antwoord willen geven op de vraag naar welke historische theorieën en concepten moderne ideeën over democratische participatie volgens Dewey verwijzen. Dat Dewey democratische participatie eerst alleen associeert met het actief kiesrecht, komt doordat hij reageert in *The Public and its Problems* reageert op Walter Lippmann's pleidooi voor een inperking van het actief kiesrecht. Zoals we in hoofdstuk 5 zullen verduidelijken is het kiesrecht volgens Dewey een niet-noodzakelijke, smalle praktijkvertaling van een groter democratisch ideaal. Aan dat ideaal kan ook op andere manieren vormgegeven worden. Het actief kiesrecht stelt burgers in staat tot deelname aan herhaaldelijk georganiseerde verkiezingen, waarmee een bevolking voor korte termijnen politieke representanten aanstelt.

Dewey's methode van cultuurkritiek gaat uit van discrepanties tussen actuele en historische betekenissen van theorieën en concepten. In onze reconstructie van het kiesrecht hebben we dan ook onderscheid gemaakt tussen een geïdealiseerde en een historisch contingente betekenis van het kiesrecht. Aan het begin van de twintigste eeuw is de gangbare opvatting dat het kiesrecht politieke macht in lijn brengt met publieke belangen in de samenleving. Deze opvatting is in feite een geïdealiseerde generalisering, die aan het begin van de negentiende eeuw voor het eerst geformuleerd wordt door James Mill. De geïdealiseerde opvatting van Mill verhuult dat het kiesrecht in werkelijkheid ontwikkeld en bedacht is als een

middel om politieke macht op een zo groot mogelijke afstand te houden van de bezittingen van een rijke elite.

In theorie hoort het kiesrecht uitdrukking te geven aan idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen beschrijven functioneert het kiesrecht, in de praktijk, als een middel waarmee vrijgevochten industriëlen zelf ongecontroleerde vormen van macht kunnen uitoefenen op de samenleving.

4. Stap 2: Politieke participatie in de *Great Society*

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de kritisch-analytische fase van Dewey's filosofische cultuurkritiek uit *The Public and its Problems* (Dewey, 1927/2010). Daarmee is dit hoofdstuk een vervolg op het vorige hoofdstuk, waarin we Dewey's historische genealogische analyse van het actief kiesrecht hebben gereconstrueerd. Verder bereidt dit hoofdstuk voor op een reconstructie van Dewey's eigen participatieconcept in hoofdstuk 5. We expliciteren in paragraaf 4.2. eerst de plaats van de kritisch analytische fase in het geheel van Dewey's methode voor filosofische cultuurkritiek. In paragraaf 4.3. begint vervolgens onze inhoudelijke reconstructie van de kritisch analytische uit *The Public and its Problems*. Deze reconstructie ontvouwt zich als een antwoord op de vraag waarom het actief kiesrecht, dat Dewey interpreteert als de praktische vertaling van een klassiek-modern participatiebegrip, niet langer volstaat bij aanvang van de twintigste eeuw. We baseren ons antwoord hoofdzakelijk op het vierde hoofdstuk van *The Public and its Problems*, getiteld *The Eclipse of the Public* (idem: 110-142). Omdat Dewey's kritische analyses teruggrijpen op zijn historisch genealogische analyses, maar ook vooruitblikken op de creatieve fase van cultuurkritiek, verwijzen we ook naar het derde (*The Democratic State*) en vijfde hoofdstuk (*Search for the Great Community*) (Idem: 75-109, 143-184).

4.2. Object van de kritische analyse: democratische degeneratie in de *Great Society*

Voordat we de kritisch-analytische fase uit *The Public and its Problems* inhoudelijk reconstrueren, willen we expliciteren welke plaats deze fase inneemt in het geheel van Dewey's filosofische cultuurkritiek. Eerder hebben we benoemd dat we Dewey's cultuurkritiek interpreteren vanuit zijn wijsgerige antropologie (zie hst. 2). In deze adaptiegerichte antropologie zijn zowel de mens als zijn bio-fysieke en sociaal-culturele omgeving veranderlijk en veranderbaar. Dewey's cultuurkritiek borduurt voort op zijn antropologische basisprincipe, dat beschrijft dat de mens zich kan aanpassen op veranderingen in de leefomgeving, terwijl de leefomgeving ook aangepast kan worden op veranderende menselijke gedragsvormen.

In de kritisch analytische fase van cultuurkritiek beschrijft Dewey hoe liberaal-politieke arrangementen een geïndustrialiseerde samenleving hebben laten ontstaan. We beschrijven in het vervolg van dit hoofdstuk dat deze geïndustrialiseerde samenleving oude machtsverhouding reproduceert en progressieve hervormingen frustreert. De bevolking gedraagt zich alsof het kiesrecht een samenleving creëert die publieke belangen dient, terwijl deze samenleving in werkelijkheid vooral in dienst staat van de belangen van een vrijgevochten middenklasse van

industriëlen. Om bredere lagen van de bevolking te betrekken bij ontwikkelingen in de samenleving, zoals het ontstaan van een nieuw type complexe politieke problematiek, moeten er anders worden nagedacht over democratische participatie.

4.3. Het kiesrecht in de *Great Society*

In het vorige hoofdstuk hebben we beschreven dat het actief kiesrecht de belangrijkste democratische participatievorm is, die in *The Public and its Publics* ter discussie staat. We hebben ons daarbij geconcentreerd op een bespreking van de manier waarop het kiesrecht, volgens Dewey, is voortgekomen uit een klassiek-liberaal discours. Het kiesrecht is, in elk geval vanaf de vroege negentiende eeuw, geïdealiseerd als een middel waarmee politieke macht zoveel mogelijk in lijn wordt gebracht met publieke belangen in de samenleving. Hoewel deze interpretatie nog steeds gangbaar is aan het begin van de twintigste eeuw, functioneert het kiesrecht in praktijk op andere manieren. Het kiesrecht is bedacht als een middel om politici zo ver mogelijk op afstand te houden van het persoonlijke leven en bezit van stemgerechtigden – onder wie aanvankelijk alleen rijke erfgenamen van oud kapitaal behoren, maar vervolgens ook bredere lagen van de bevolking. Daartoe behoort ook een industriële middenklasse, die zich in de geschiedenis ontworsteld heeft aan onderdrukking van historische instituties. In theorie hoort het kiesrecht uitdrukking te geven aan idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap. In praktijk functioneert het kiesrecht, volgens Dewey, als een middel waarmee een vrijgevochten middenklasse gelegitimeerd ongecontroleerde vormen van macht kan uitoefenen op bredere lagen van de samenleving (Idem: 102-108, 114-115, 128-129 156).

Tegen de tijd dat het censuskiesrecht overgaat op het algemene kiesrecht, is de industriële middenklasse al de best georganiseerde groep in de maatschappij (Idem:- 107-109). Dat komt onder doordat liberaal-politieke instituties het eigenbezit van de middenklasse beschermen (Idem: 109). Tot dit bezit hoort ook de technologie die aan de basis ligt van de geïndustrialiseerde samenleving. Dewey noemt deze samenleving, in navolging van socioloog Graham Wallace (1858-1932), de *Great Society*. In deze samenleving zijn de kleinschalige en lokale samenlevingspraktijken van voormalige agrarische samenlevingen namelijk vervangen door industriële vormen van massaproductie, -consumptie, -communicatie en –mobiliteit (idem: 96). Hoewel deze overgang diep ingrijpt op de levens van alle burgers in de *Great Society*, heeft deze radiale transformatie zich zonder enige vorm van volksraapleging voltrokken (Idem: 109). Dat geeft blijk van de macht, die een kleine elite van industriëlen en kapitaalbezitters onopgemerkt kan uitoefenen op de samenleving (Idem: 109-110, 114).

Bovendien is de bescherming van de industriële middenklasse is dien aard, dat daarmee ook effectief paal en werk wordt gesteld aan het zelforganiserende en –mobiliserende vermogen van bredere lagen van de bevolking (Idem: 107-109). In passages die sterk doen denken aan Juvenalis' satire op Caesars brood en spelen, beschrijft Dewey dat de industriële elite ook beschikt over technologie om burgers met goedkoop entertainment af te leiden van politieke zaken (Idem: 123, 137-142). Bovendien maakt het kiesrecht burgers zelf ook blind. Een schaduweffect van het kiesrecht is dat het burgers voorziet in de basis van een naïef geloof in de aanwezigheid van instituties en ambtenaren, die hen beschermen tegen onjuiste machtsuitoefening (Idem: 124, 137-142). Het kiesrecht is echter in werking gesteld rondom formele locaties van politieke macht. Daarentegen is de macht van de industriële middenklasse afkomstig uit locaties die als niet-politiek worden aangemerkt (Idem: 109-110).

4.4. Degeneratie

Benadrukt moet worden dat een industriële elite er belang bij heeft dat bredere lagen van de bevolking haar maatschappelijke invloed niet kunnen doorzien en beheersen. Toch kunnen conservatieve belangen en kwade opzet niet volledig verklaren waarom liberaal-politieke instituties zo goed als onveranderd zijn overgedragen op een *Great Society*. Adaptaties zouden voor de hand liggen, aangezien bestaande instituties nog afstammen uit een tijd van agrarische samenlevingsvormen, die in alle verdere opzichten juist verdwenen zijn met de overgang op een *Great Society*. Bovendien doen zich in de *Great Society* nieuwe politieke kwesties voor, waar liberaal-politieke arrangementen en ideeën geen duidelijke oplossingen voor bieden. Allereerst gaat het daarbij om kwesties omtrent het beheer en behoud van de technologische infrastructuur van de *Great Society* (Idem: 124-125, 132-134). Dit zijn kwesties die technisch inzicht vereisen, waarover leken-burgers en hun politieke representanten niet vanzelfsprekend beschikken. Op de tweede plaats brengt de technologische infrastructuur van de *Great Society* natiestaten in nader onderling contact. De grote migratiegolven die Amerika bereiken en de Eerste Wereldoorlog zijn voorbeelden van globaliseringskwesties *avant la lettre* (Idem: 115-116; 127-131). In het volgende hoofdstuk zullen we beschrijven dat deze complexe problemen volgens Lippmann bewijzen dat de representatieve democratie verzwakt wordt door de participerende rol van burgers.

Volgens Dewey is het grootste probleem van de *Great Society* dat zij geografisch van elkaar gescheiden mensen samenbrengt in technologisch gefaciliteerde netwerken, zonder deze mensen daadwerkelijk met elkaar te kunnen verbinden (Idem: 126-127, 157). Hij spreekt in deze context van een *new age of human relations* (Idem: 98). Terwijl sociale interacties vroeger

tot stand kwamen in *face-to-face* contact met naasten uit de nabije omgeving, komt interactie in de *Great Society* tot stand met behulp van middelen tot massacommunicatie, -mobiliteit, -productie en -consumptie. Toch resulteert dat meestal in relatief onpersoonlijk contact. Men voorziet bijvoorbeeld in levensonderhoud door te werken en winkelen bij bedrijven, in plaats van burens. Dit soort onpersoonlijke en inwisselbare relaties raakt genormaliseerd, naarmate meer aspecten van het (sociale) leven door technologie worden gefaciliteerd (Idem: 128, 139-141). Dat heeft een desintegrerend effect op lokale vormen van gemeenschapsleven, waarin *face-to-face* contact ooit de bakermat vormde van eerstehands ervaringen van saamhorigheid en solidariteit (Idem: 96-97, 129, 135, 151).

Vanwege dit geërodeerde gemeenschapsbesef noemt Dewey de *Great Society* een gedegeneerde samenlevingsvorm (Idem: 147, 156-157). Dit gebrek aan gemeenschapszin blijkt, volgens Dewey, ook uit de toegenomen apathie onder stemgerechtigden, de dalende participatiecijfers, het openlijke wantrouwen van burgers over de effectiviteit van democratische bestuurssystemen, groeiende scepsis over de impact die een individuele stem kan hebben, toename van persoonlijkheidspolitiek en van populistisch-politieke tactieken waarmee op *ad hoc* maatschappelijke ontwikkelingen gereageerd wordt (Idem: 116-123; 132-133).

4.5. Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we antwoord gegeven op de vraag naar waarom het klassiek-liberale participatiebegrip, dat John Dewey in verband brengt met het actief kiesrecht, niet langer functioneert aan het begin van de twintigste eeuw. Volgens Dewey behoort het actief kiesrecht tot een geheel een liberaal-politieke instituties en theorieën, die mettertijd geïdealiseerd zijn geraakt. Terwijl ze in theorie functioneren om politieke macht in lijn te brengen met publieke belangen, legitimeren ze in de praktijk van de twintigste eeuw ongecontroleerde vormen van machtsuitoefening van een industriële middenklasse. Bredere lagen van de bevolking kunnen deze vormen van machtsuitoefening niet doorzien en begrijpen. Dit is een schaduweffect van het kiesrecht in het bijzonder, maar ook van de liberaal-democratische rechtsstaat in het geheel. Omdat het kiesrecht alleen functioneert rondom locaties van formele politieke macht, heeft de bevolking geen directe inspraak over de inzet en ontwikkeling van technologie in de samenleving. De bevolking kan zich daar ook moeilijk toe verenigen, omdat liberaal-politieke arrangementen privébezit van deze technologie beschermen. Private en economische domeinen gelden in de liberaal-democratische rechtsstaat als privaat en niet-politiek, waardoor de macht

die vanuit deze domeinen uitgeoefend word niet alleen ongecontroleerd is maar zelfs gelegitimeerd.

Terwijl brede lagen van de bevolking systematisch afgeleid worden van de macht die de industriële middenklasse heeft ontwikkeld, voltrekken steeds meer aspecten een mensenleven zich langs de technologische infrastructuur waarover de industriële middenklasse beschikt. Dat heeft belangrijke consequenties. Op de eerste plaats ontstaan er nieuwe politieke problemen rondom de technologietoepassingen in de *Great Society*. Dit zijn de problemen die Lippmann aanleiding geven tot een afwijzing van het kiesrecht. Op de tweede plaats wordt technologie in de *Great Society* toegepast op manieren, die bestaande vormen van gemeenschapsleven en gemeenschapszin eroderen. Daarmee verdwijnen ankerpunten voor de solidariteit die belangrijk is in een democratie en raken onpersoonlijke en antisociale interactiepatronen genormaliseerd. De *Great Society* is volgens Dewey dan ook een gedegenererde samenleving. Dat betekent nog niet dat het kiesrecht en de democratie verworpen moeten worden. In het volgende hoofdstuk beschrijven we hoe Dewey tot een nieuwe democratie en nieuwe participatieconcepten komt.

5. Stap 3: Participatiesamenleving

5.1. Inleiding

Het huidige hoofdstuk vormt het sluitstuk van de reconstructie van *The Public and its Problems* (1927/2010). Als zodanig borduurt dit hoofdstuk, volgens de methode van John Dewey's filosofische cultuurkritiek, voort op het derde en vierde hoofdstuk van deze thesis. De laatste creatieve fase van cultuurkritiek staan in het teken van Dewey's eigen participatieconcept, dat voortkomt uit een kritische toetsing en herbewerking van een klassiek-liberaal participatieconcept. We richten onze reconstructie op de vraag hoe Dewey klassiek-moderne participatieconcepten van het liberalisme laat aansluiten op omstandigheden in de twintigste eeuw. Eerst beschrijven we in paragraaf 5.1. hoe de creatieve fase van cultuurkritiek zich verhoudt tot de inhoud van *The Public and its Problems*. In paragraaf 5.3. beschrijven we hoe Dewey in kritische reactie op het klassieke liberalisme een tweeledig participatieconcept creëert. Uiteindelijk beschrijven we in paragraaf 5.6. hoe hij zijn eigen participatieconcepten toetst.

5.2. Object van creatieve reconstructie: democratie

Met de creatieve fase bereiken we het eindstadium van Dewey's cultuurkritiek. Beredeneerd vanuit Dewey's wijsgerige antropologie is cultuurkritiek een middel dat samenlevingen in staat stelt tot voortdurende aanpassingen aan een veranderende wereld. Aan de hand van kritische reacties en correcties op oude filosofische theorieën en concepten, produceert deze methode nieuwe filosofische theorieën en concepten die een zo adequaat mogelijke formulering zouden moeten geven van de problemen waarmee een samenleving (onopgemerkt) geconfronteerd wordt. De creatieve fase van cultuurkritiek volgt uit de kritisch analytische fase, die we in het vorige hoofdstuk hebben gereconstrueerd. Daar hebben we beschreven dat klassiek-liberale participatie-idealen en –praktijken ondemocratische machtsverhoudingen in stand houden. Bovendien verhinderen deze idealen en –praktijken de begripsvorming over maatschappelijke problemen die aan het begin van de twintigste eeuw zijn ontstaan.

In de creatieve fase van cultuurkritiek komen Dewey's eigen participatietheorie en –concept tot ontwikkeling. Om te bepalen of zijn eigen participatietheorie en –concept bijdragen aan vernieuwende probleemformuleringen, toetst hij zijn eigen analyses aan die van Walter Lippmann. In het volgende hoofdstuk toetsen we of Dewey's participatieconcept nog steeds bruikbaar is bij de begripsvorming over de problemen van de hedendaagse democratie.

5.3. Politieke participatie

Volgens Dewey heeft de term verschillende betekenissen (Idem: 82). Vanuit de klassiek-liberale traditie wordt democratie nadrukkelijk met politiek geassocieerd. Dat komt doordat het liberalisme is ontstaan vanuit verzet tegen feodale regeersystemen (zie hst. 2). Zelf maakt hij een onderscheid tussen een politiek democratiebegrip en een sociaal democratiebegrip (idem: 143, 146). Zijn sociale democratieconcept beschrijft een ideaaltypische harmonieuze en adaptiegerichte participatiesamenleving. Dewey erkent dat het niet waarschijnlijk is dat deze ideaaltypische samenleving ooit werkelijk wordt. Het gaat hier om een ideaal, dat richting moet geven aan de manier waarop ideale politieke instituties democratisch vormgegeven kunnen worden. Anders geformuleerd, is zijn politieke democratiebegrip afgeleid van een breder democratisch ideaal.

Dewey baseert zijn eigen democratie- en participatieconcepten op basisprincipes van zijn wijsgerige antropologie. Anders dan de speculatieve aannames waarop historische politieke theorieën gebaseerd zijn, zouden zijn eigen basisprincipes empirisch waarneembaar zijn (Idem: 1-12). Zo benadert hij de mens bijvoorbeeld niet als een geïsoleerd individu, maar als een organisme dat in aanwezigheid van soortgenoten tot leven komt of bestaat (Idem: 22-25, 186-189). Dat betekent niet dat de mens van nature sociaal *is*, maar sociaal *wordt* in (intergenerationele) verbindingen met andere mensen. Omdat deze verbindingen van situatie tot situatie en tijd tot tijd verschillen, weerhoudt Dewey zich van gedetailleerde uitspraken over de hoedanigheid van deze verbindingen (idem: 23-27). Hij beperkt zich tot enkele gegeneraliseerde uitgangspunten. Zo zijn niet alle menselijke verbindingen volgens Dewey werkelijk sociaal. Verbindingen worden pas sociaal wanneer zij bewust worden aangegaan en onderhouden door twee of meer personen (Idem: 13). Van onopgemerkte verbindingen wordt de mens zich bewust, wanneer hij waarneemt dat zijn handelingen effect (*consequences*) hebben op andere mensen (Idem: 12, 27, 34, 187-189). Dewey onderscheidt twee globale manieren waarop handelingen effect kunnen hebben op andere mensen. Dit onderscheid ligt aan de basis van een politiek democratieconcept.

Op de eerste plaats kunnen handelingen directe effecten hebben. Directe handelingseffecten hebben alleen gevolgen voor personen die zelf rechtstreeks betrokken zijn bij instigerende handelingen of gedragingen (Ibid: 12-13, 35). Op de tweede plaats kunnen handelingen indirecte effecten hebben. Indirecte handelingseffecten hebben gevolgen voor personen die zelf niet rechtstreeks betrokken zijn bij instigerende handelingen of gedragingen. Directe handelingseffecten markeren een domein dat Dewey als *privaat* aanmerkt (Idem: 12-16). In dit domein kunnen handelingseffecten relatief makkelijk waargenomen worden, omdat

betrokkenen personen direct op elkaar kunnen reageren. In deze reacties leert men wat (on)wenselijk gedrag is, zodat men het eigen gedrag leert te reguleren. Indirecte handelingsconsequenties markeren een domein dat Dewey als publiek aanmerkt (Idem: 12-19). Handelingseffecten zijn in dit domein moeilijker waar te nemen, omdat de handelende personen niet direct betrokken zijn bij de personen die daarvan consequenties ondervinden. Daardoor weten handelende personen niet dat hun gedrag (on)gewenste effecten oproept op personen die, omgekeerd geredeneerd, zelf geen invloed kunnen uitoefenen om bepaald gedrag te stimuleren of te beperken. Wanneer laatstgenoemden zich verenigen met het doel om invloed uit te oefenen op het aan- of uitblijven van indirecte handelingsconsequenties, spreekt Dewey van een publiek (*the public*) (idem: 16, 35).

Tegen de tijd dat een publiek zich heeft verenigd, is er eigen al sprake van een rudimentaire staatsvorm (Idem: 17, 33). Deze verenigingsvorm vereist eerst bewustwording van een gemeenschappelijk belang bij maatregelen om indirecte handelingsconsequenties te reguleren. Dewey spreekt van een werkelijke staat, wanneer het publiek ook politieke instituties creëert en ambtenaren aanstelt om dit publieke belang te behartigen (Idem: 27-28, 34-35). Hij weerhoudt zich ervan om gedetailleerde uitspraken te doen over de concrete vorm van staten, publieken, instituties en ambten. Vanwege het adaptiegerichte karakter van zijn tijd, gaat hij er vanuit dat menselijk gedrag mettertijd verandert. Dat betekent dat indirecte handelingsconsequenties en publieke belangen van tijd tot tijd veranderen. Democratische staatsvormen zijn dan ook niet eeuwig: ze moeten voortdurend opnieuw uitgevonden en onderzocht worden (idem: 32-34). Politieke participatie bestaat in de deelname aan de processen waarmee generaties actuele indirecte handelingsconsequenties identificeren en articuleren, zodat zich nieuwe publieken kunnen vormen.

De herontdekking van nieuwe van nieuwe staatsvormen en politieke instituties is, op de eerste plaats, een vorm van praktijkonderzoek. Actuele participatie aan publieksvormende processen plaatsen mensen in een langlopend experimenteel onderzoeksproces, waarin de mensheid als geheel op voortdurend op zoek blijft naar ideale samenlevingsvormen. De staten en instituties van historische publieken kunnen mettertijd gefixeerd raken, waardoor zij nieuwe publieken blokkeren in het proces van zelfherkenning en zelfvereniging. Hier kunnen theoretische onderzoekers een beslissende, maar specifieke rol gaan spelen. Theoretisch onderzoek is gericht op bestaande staten en instituties. Dewey interpreteert deze staten en instituties als historisch contingente vertalingen van democratische idealen. Toch functioneren staten en instituties alleen op een werkelijk democratische wijze, wanneer zij nieuwe publieken de ruimte geven om zich te verenigen en institutioneel te organiseren (Idem: 33, 143). Door

theoretisch te onderzoeken hoe staten en instituties vertaling geven aan democratische idealen, kunnen deze idealen opnieuw geherformuleerd worden in aangepaste democratietheorieën en –concepten. Deze aangepaste democratietheorieën en –concepten zouden gefrustreerde publieken in staat moeten kunnen stellen tot verenigingsprocessen, die niet aflopen in bloederige of arbitraire staatshervormingen – zoals de Amerikaanse en Franse revolutie of de overgang op een *Great Society*.

5.4. Participatiesamenleving

Benadrukt moet worden dat politieke participatie niet de volledige lading van Dewey's participatieconcept dekt. Hij beschouwt staten en instituties als een resultaat van publieksvormende processen, die nodig zijn in conflictsituaties. Eerder benoemden we dat publieken zich vormen uit de indirecte handelingsconsequenties van andermans handelen. Publieksvorming is een noodoplossing wanneer (groepen) mensen zelf geen invloed directe invloed kunnen uitoefenen op andermans handelen en/of wanneer de instigerende (groepen) mensen niet kunnen of willen zien dat zij gewenste of ongewenste effecten hebben op anderen. Achter politiek-democratische idealen schuilen bredere democratische idealen. Deze ideale verwijzen naar harmonieuze vormen van leven en samenleven, waarin mensen en groepen in interactie met elkaar om leren te gaan (Idem: 143, 148, 184). Als Dewey zijn werkelijke democratieconcept uitwerkt, volgen daar automatisch functionele participatiebegrippen uit. Ook daarvan geeft hij, vanwege zijn adaptiegerichte filosofie, geen gedetailleerde inhoudelijke beschrijving.

Dewey's democratische samenlevingsideaal zal niet snel een praktische werkelijkheid worden, maar functioneert als een richtlijn om gedrag op te baseren. Voor individuele personen vertaalt dit ideaal zich tot een verantwoordelijkheid om naar draagkracht en vermogen een redelijk aandeel te hebben in de vorming en sturing van gedragingen, handelingen en activiteiten binnen de groep(en) waartoe men behoort (Idem: 147) Dit aandeel zal in praktijk gedeeltelijk ingegeven worden vanuit de groepen waartoe individuele personen behoren. Tegelijkertijd vertaalt het ideaal zich voor groepen naar een verantwoordelijkheid om de zelfontplooiing van alle individuele groepsleden zoveel mogelijk tot het publieke belang van groepsleden te maken (idem). In Dewey's participatiesamenleving hebben groepen onderling contact met elkaar, doordat individuele groepsleden vrijwel altijd tegelijkertijd tot meerdere groepen en netwerken behoren. Doordat individuen verschillende ervaringen opdoen en verantwoordelijkheden aannemen in verschillende groepen, krijgen zij een veelzijdig karakter. Dat is niet alleen goed voor de zelfontplooiing van individuele personen, maar ook van groepen.

Door te participeren in verschillende sociale groepen, verrijken personen ook hun aandeel in de groepen waarin zij ingebed zijn. Langs deze weg leren groepen zich op variabele en flexibele manieren tot elkaar verhouden (Idem: 148, 154). In deze participatiesamenleving vertalen democratische idealen zich niet alleen in politieke praktijken, maar geven alle verschillende en mogelijke manieren van leven en samenleven uitdrukking aan democratische idealen (Idem: 143).

In zijn minimalisme is Dewey's democratische ideaal van een participatiesamenleving een kritische aanvulling op het negatieve vrijheidsbegrip en individualistische mensbeeld uit het klassieke-liberalisme (Idem: 186-189, 189-192, 195-199). Hij beoogt niet de individualiteit van personen te ontkennen, maar neemt deze individualiteit ook niet als essentie van de menselijke conditie. Het enige wat er over deze essentie gezegd kan worden, is namelijk dat handelingen effecten hebben die we niet altijd waarnemen (Idem: 187). Juist in de gedeelde waarneming van deze effecten ontstaan socialiteit en publieke wilsvorming. Verder benadrukt hij dat het onwaarschijnlijk is dat een vitale participatiesamenleving zonder *face-to-face*-contact kan ontstaan (Idem: 211-213).

5.5. Van een *Great Society* naar een *Great Community*

Dewey's methode voor cultuurkritiek is gericht op de herformulering van gangbare filosofische theorieën en concepten, zodat actuele problemen op een nieuwe manier geformuleerd kunnen worden. Uiteindelijk is het de bedoeling dat deze theorieën en concepten potentiële publieken zichtbaar maken dat zij gemeenschappelijke belangen hebben bij politieke vereniging, organisatie en hervorming. Zelf toetst hij de bruikbaarheid van zijn eigen theorieën en concepten in de analyses uit *The Public and its Problems*. Hij introduceert zijn theorieën over indirecte handelingsconsequenties, publieksvorming en staatsvorming in het eerste hoofdstuk van dit boek. Daarna informeren ze zijn historische en klassieke analyses over de klassiek-liberale politieke arrangementen die een publiek van industriële middenklasse bevrijden van oude institutionele beperkingen. Hij concludeert dat deze klassiek-liberale arrangementen een transitiefase markeren in de ontwikkeling naar een *Great Community*, waarin bredere lagen van de bevolking werkelijk tot ontplooiing kunnen komen (Idem: 204-205). Vervolgens herhaalt hij de belangrijkste opmerkingen uit het eerste hoofdstuk, waarin hij in abstracte termen over de participatiesamenleving schrijft.

Op de tweede plaats toetst Dewey zijn democratietheorie en participatieconcept aan het werk van Walter Lippmann. Lippmann is een tijdgenoot van Dewey, die ook twijfelt aan de politieke effectiviteit van representatief democratische bestuursvormen. In de analyses van

Lippmann is het kiesrecht een probleeminstituut geworden, omdat het bestuur over de technologische *Great Society* een mate van cognitieve intelligentie vereist waarover burgers niet zomaar beschikken. Hij bepleit daarom de aanstelling van een technocratisch regime van bestuurlijke en wetenschappelijke experts. Dewey wijst deze oplossing af en komt tot een alternatieve oplossing voor de problemen van de *Great Society*. Zijn afwijzing neemt, opmerkelijk genoeg, de vorm aan van een verdediging van het kiesrecht. Volgens Dewey is de institutionele hervorming die Lippmann voorstaat niet werkelijk een hervorming, omdat zij wetenschappers en bestuurlijke experts laat werken binnen reeds door het liberalisme bepaalde kaders (Idem: 205-206). Dit zou bijvoorbeeld kunnen betekenen dat zij geïnstitutionaliseerde afbakeningen van private en publieke, politieke en niet-politieke domeinen in de samenleving verder reproduceren en verdiepen. De *Great Society* heeft diepgaander hervormingen nodig, die technische wetenschappers en bestuurlijke experts niet kunnen voorschrijven. Als een geïsoleerde regerende klasse, zouden zij namelijk geen beschikking hebben tot kennis over de werkelijke effecten die bestuur- en beleidsmaatregelen hebben op verschillende bevolkingsgroepen in de samenleving (Idem: 206-208). In dit opzicht blijven verkiezingen en meerderheidsregeringen de beste manier om te kunnen peilen wat er ongeveer in de samenleving speelt (Idem: 207-209).

Het alternatief dat Dewey voorstaat is om te investeren in de ontwikkeling van sociaalwetenschappelijk onderzoek en verspreiding van progressief sociaalwetenschappelijke onderzoeksresultaten (Idem: 166-176; 208-219). Hij acht dit als een basisvoorwaarde in de ontwikkeling richting een participatiesamenleving. Zonder daarmee te ontkennen dat een integratie van technisch-wetenschappelijke kennis in beleid noodzakelijk is geworden, benadrukt hij het belang van onderzoek naar basale aannames in bestuur en beleid (Idem: 208-209). In de *Great Society* ontbreekt het type kennis dat nodig is om beschadigde vormen van gemeenschapsleven en –besef te herstellen (Idem: 213). Het valt buiten het bereik van zijn onderzoek om zelf aanwijzingen te geven over concrete maatregelen omtrent herstel van een vitaal gemeenschapsleven en vormen van gemeenschapsbesef. Toch merkt hij op dat de *Great Society* potentie heeft om een *Great Community* te worden. Hij ziet dat mensen zich in toenemende mate concentreren in steden, waar *face-to-face* contact mogelijk is. Ook verdienen mogelijkheden tot massacommunicatie in de *Great Society* nader onderzoek, zodat inzichten uit sociaalwetenschappelijk onderzoek actief verspreid kunnen worden. Gezien het toenemende entertainment-gehalte van de actuele media, ziet hij daarbij een belangrijke rol weggelegd voor kunstenaars en artistiek onderzoek (Idem: 179-183).

5.7 Conclusie

We hebben in dit hoofdstuk een antwoord gegeven op de vraag naar hoe John Dewey klassiek-liberale participatieconcepten laat aansluiten op maatschappelijke omstandigheden in de twintigste eeuw. We baseren ons bij dit antwoord op gedeeltelijk op analyses uit eerdere hoofdstukken en in het bijzonder op hoofdstuk 2, waarin we Dewey's pragmatistische filosofie en methode voor cultuurkritiek beschrijven. Hoewel Dewey zijn methode voor cultuurkritiek niet expliciet benoemd in *The Public and its Problems*, zien we dat deze methode ten grondslag ligt aan zijn herformulering van een klassiek-liberaal participatieconcept.

Dewey's participatieconcepten komen voort uit een democratietheorie, die een kritische aanvulling vormt op het klassieke liberalisme. In het liberalisme wordt onder meer uitgegaan van een individualistisch mensbeeld, maar ook van vaststaande scheidingen tussen publieke, private, politieke en niet-politieke domeinen in de samenleving. Dewey verwerpt deze aannames. Zijn eigen democratietheorie beschrijft een participatiesamenleving die om actieve inzet vraagt van individuele personen in groepsverband, maar ook van groepen in samenlevingsverband. Daarbij weerhoudt hij zich over de concrete aard van activiteiten, inzet en participatievormen. Dat heeft te maken met het adaptiegerichte perspectief van zijn wijsgerige filosofie. Elke vorm van handelen en gedragen kan in principe aanleiding vormen tot politieke participatie, vereniging en institutionalisering. Handelingen en gedragingen kunnen effecten oproepen, die vervolgens om regulering vragen. In de ideale situatie stemmen betrokken personen en groepen onderling gedrag op zo'n manier op elkaar af, dat gewenst gedrag wordt gestimuleerd en ongewenst gedrag wordt geremd. Wanneer het niet lukt om onderling tot een overeenkomst te komen, bijvoorbeeld omdat er geen onderling contact mogelijk is tussen betrokken personen, kan er een aanleiding staan tot politieke participatie.

Politieke participatie is bij Dewey dus een uitzonderlijk type participatie, dat geenszins volstaat als enige vorm van participatie. Deze vorm van participatie bestaat in het zichtbaar maken en articuleren van een publiek belang, om gewenste vormen van gedrag te stimuleren en ongewenste vormen van gedrag te remmen. Dat kan aanleiding geven tot verdere vereniging en institutionalisering. Totdat er betere methoden zijn om te peilen wat er in de samenleving leeft en welke impact beleid op verschillende bevolkingsgroepen heeft, blijft het kiesrecht een belangrijk instituut. Dewey breekt dan ook niet volledig met het klassieke liberalisme. Zijn idee van een vitale participatiesamenleving is echter een belangrijke aanvulling op klassiek-liberale ideeën over de representatieve democratie, die bij aanvang van de twintigste eeuw inefficiënt is geworden en onrechtvaardige vormen van maatschappelijke ongelijkheid legitimeert.

6. Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken hebben antwoord willen geven op de vraag hoe de methode voor filosofische cultuurkritiek van John Dewey in *The Public and its Problems* (1927/2010) tot een aanpassing leidt van klassiek-moderne participatietheorieën en –concepten aan maatschappelijke omstandigheden in de twintigste eeuw. Omdat Dewey's politieke theorieën niet losstaan van zijn bredere filosofie, hebben we eerst een inleiding gegeven op zijn werk. In deze inleiding hebben we ook de basisprincipes en stappen van Dewey's methode voor cultuurkritiek geïntroduceerd. Deze stappen ontleen we aan Michael Eldridge's (1998) lezing van Dewey's werk en structureren onze reconstructie van *The Public and its Problems*.

Dewey's methode voor cultuurkritiek volgt uit een adaptiegerichte wijsgerige antropologie, die voortborduurde op anti-cartesiaanse basisprincipes van het klassieke Amerikaanse pragmatisme. Deze methode functioneert naar het model van experimentele wetenschap. Dewey behandelt historische filosofische theorieën en concepten als hypothesen, die getoetst moeten worden aan hun bruikbaarheid in actuele leefomstandigheden. Hij gaat er vanuit dat oude theorieën en concepten in omloop blijven, wanneer daar conservatieve maatschappelijke belangen mee worden gediend. Een toetsing van deze theorieën en concepten kan aanleiding geven tot de herformulering van nieuwe theorieën en concepten. Deze moeten in staat stellen tot een progressieve formulering van actuele maatschappelijke kwesties en problemen, zodat een samenleving ook progressieve oplossingen voor haar problemen kan vinden. Volgens Eldridge (1998) kent deze methode voor cultuurkritiek een historisch genealogische, kritisch analytische en creatieve stap.

De historische analyses van *The Public and its Problems* zijn gericht op een analyse van theorieën rondom het kiesrecht. Dit onderwerp is ingegeven omdat Dewey reageert op publicaties van Walter Lippmann, die een inperking van het kiesrecht voorstaat. Aan het begin van de twintigste eeuw is de gangbare gedachte, dat het kiesrecht samenvalt met participatievormen die politieke macht in lijn brengen met publieke belangen in de representatieve democratie. Deze interpretatie van het kiesrecht is volgens Dewey een klassiek-liberale geïdealiseerde generalisering, die verhult dat het kiesrecht ooit bedacht is om politieke macht op afstand te houden van de persoonlijke bezittingen van grootgrondbezitters uit een feodale tijd en een nieuwe concurrerende middenklasse. Hoewel het kiesrecht en aanverwante liberaal-politieke arrangementen een nieuwe middenklasse van industriële emanciperen uit

onderdrukking van feodale regeersystemen, worden daarmee ook oude machtsverhoudingen overgedragen op democratische regeervormen.

De kritische analyses van Dewey beschrijven hoe het kiesrecht aan effectiviteit inboet in de geïndustrialiseerde samenleving, die Dewey aanduidt als de *Great Society*. Dit is een samenlevingsvorm waarin een toegenomen aantal aspecten van een mensenleven door technologie gefaciliteerd wordt. Het kiesrecht biedt bredere lagen van de bevolking geen mogelijkheid om aanspraak te maken op de alomtegenwoordige technologie, die in het bezit is van een middenklasse van industriëlen. Dit bezit in de liberaal-democratische rechtsstaat beschermd. Daarbij verschaft het kiesrecht ook geen mogelijkheid tot inspraak over de manier waarop technologie wordt ingezet. Het kiesrecht is namelijk in werking gesteld rondom formele politieke machtslocaties, terwijl technologie wordt aangewend vanuit domeinen die als niet-politiek en niet-publiek worden aangemerkt. Tegelijkertijd creëert technologietoepassingen effecten die het kiesrecht verder verzwakken. Zo ontstaan er rondom en door technologie complexe (geglobaliseerde) problemen, die kennis vereisen waarover leken-burgers en hun politieke representanten niet beschikken. Verder normaliseert de technologische infrastructuur een onpersoonlijk type contact, dat ontwrichtend is voor het gemeenschapsbesef en de solidariteitsgevoelens waarop een burger zijn publieke oriëntatie zou kunnen baseren.

De creatieve fase van cultuurkritiek is op een herformulering van theorieën en concepten, die een inefficiënt geworden kiesrecht blijven legitimeren als gangbare participatievorm in de twintigste eeuw. Zijn eigen participatieconcepten ontstaan in kritische reactie en correcties op een negatief vrijheidsbegrip en een geïndividualiseerd mensbeeld en partijdige scheidingen tussen politieke en niet-politieke domeinen die typerend zijn voor de liberaal-politieke filosofie. Zijn aangepaste participatieconcept is tweeledig. Op de eerste plaats ontwikkelt hij een politiek participatie-ideaal. Dit ideaal is minimalistisch geformuleerd, om een richtinggevende waarde te behouden in een veranderende maatschappelijke omstandigheden. Dit wil zeggen Dewey weinig details geeft over de concrete vorm en aard van politieke participatiepraktijken. Hij beschrijft politieke participatie in termen van deelname aan activiteiten die nieuwe publieke belangen in de samenleving zichtbaar en bespreekbaar maken, opdat deze belangen institutioneel vertegenwoordigd en behartigd kunnen worden. Tot er betere manieren zijn gevonden, blijft het kiesrecht een belangrijke geïnstitutionaliseerd middel om belangen van verschillende bevolkingsgroepen in de samenleving zichtbaar en bespreekbaar te maken. Toch is politieke participatie bij Dewey geen primaire participatievorm. Politieke participatie volgt altijd uit het onvermogen om bij altijd bij voorbaat rekening te kunnen houden met de effecten van gedrag op andermans handelen. In de ideale participatiesamenleving die

Dewey voor ogen heeft, bestaat een vitaal gemeenschapsleven waarin mensen en groepen hun gedrag onderling op elkaar afstemmen om conflicten te minimaliseren. In Dewey's filosofie is een participatiesamenleving noodzakelijk om politieke instituties efficiënt en rechtvaardig te laten functioneren. Bij deze theorie ontbreken echter de nodige details om concrete participatievormen en –praktijken te kunnen identificeren.

De methode voor cultuurkritiek die Dewey in *The Public and its Problems* toepast is geen wondermiddel. Deze methode leidt niet tot nieuwe participatieconcepten of –praktijken, maar tot nieuwe idealen die nieuw licht schijnen op het functioneren van de representatieve democratie en het kiesrecht. Dewey verduidelijkt dat de effectiviteit van de representatieve democratie afhankelijk is van de vitaliteit van een participatiesamenleving. Alleen wanneer er gedeelde referentiekaders bestaan, kan er sprake zijn van een mogelijkheid tot eerlijke, inclusieve en effectieve politieke representatie. Gedeelde referentiekaders ontstaan echter niet vanzelf en hebben geen eeuwigheidswaarde. Dat vraagt om aanhoudende kritiek van referentiekaders in de geglobaliseerde en postmoderne democratie – niet in het minst van referentiekaders die verband houden met de nationalistische en liberalistische geschiedenis van de representatieve democratie.

Dewey's methode van cultuurkritieke vraagt om verdere toepassing in onderzoek naar domeinen die in representatief-democratische tradities als niet-publiek en niet-politiek aangemerkt worden. De geliberaliseerde participatiesamenleving voorziet niet zomaar in de beste manieren om bijvoorbeeld te wonen, werken, recreëren of zorgen. Wanneer zich in deze domeinen problemen voordoet, vraagt dat om nadrukkelijk onderzoek. Aan de ene kant moet in kaart gebracht worden welke belangen hier om systematische aandacht vragen van de samenleving als geheel. Aan de andere kant moeten particuliere initiatieven ook een kans krijgen om zich te ontwikkelen, omdat deze initiatieven aanknopingspunten bieden voor nieuwe vormen van gemeenschappelijk besef en experimentele organisatievormen. In een samenleving die niet altijd duidelijk afgebakende gemeenschappen heeft en aan heterogeniteit heeft toegenomen, is het de kunst een balans te vinden tussen institutioneel ingrijpen en loslaten. Daarbij leert Dewey's ideaal van de participatiesamenleving om in de globaliserende context van de hedendaagse democratie niet voorbij, maar vooral binnen de grenzen van natiestaten te onderzoeken. Op het lokale niveau van de wijk, buurt of stad kunnen participatiesamenleving mogelijk vorm krijgen op manieren die niet afhankelijk zijn van de economische markt.

Referenties

Appadurai, Arjun (2013). 'The future as a cultural fact'. In Arjun Appadurai. *The future as a cultural fact. Essays on the global condition* p. 285-300. London/New York: Verso.

Bandeira, Pablo & Augustin Ferraro (2017). Integrating participatory institutions into the traditional representative and bureaucratic model of public governance. *International Political Science Review*, 38, p.642-658.

Bekkers, Victor (2012). *Beleid in Beweging*. Den Haag: Boom.

Biesta, Gert (2005). 'Kennen als een vorm van handelen. John Dewey's transactionele kentheorie'. In Louis Logister (red.), *John Dewey: Een inleiding tot zijn filosofie*, p. 17-33.
Budel: Damon

Dacombe, Rod (2018). *Rethinking civic participation in democratic theory and practice*. Londen/Cham: Palgrave Macmillan/Springer Nature.

Delanty, Gerard & Piet Strydom (2010). *Philosophies of social science. The classic and contemporary readings*. Maidenhead: Open University.

Dewey, John (1920/2004). *Reconstruction in Philosophy*. Mineola: Dover.

Dewey, John (1927/2010). *The Public and its Problems*. Athens: Swallow/Ohio University.

Festenstein, Matthew (2001). Inquiry as Critique: on the Legacy of Deweyan Pragmatism for Political Theory. *Political Studies*, 49, p.730-748.

Fung, Archon & Erik Olin Wright (2001). 'Introduction. Thinking about empowered participatory governance'. In Archon Fung & Erik Olin Wright (Eds.). *Deepening Democracy. Institutional innovations in empowered participatory governance*, p. 3-45. New York: London: Verso.

Hajer, Maarten (2000). *Politiek als vormgeving*. Amsterdam: Vossius University AUP.

Hajer, Maarten (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Den Haag : Planbureau voor de Leefomgeving.

Hendriks, Carolyn (2009). Policy design without democracy? Making democratic sense of transition management. *Policy Sciences* 4, p. 341-368.

Hendriks, F. & P.W. Tops (2001). Interactieve beleidsvorming en betekenisverlening. Interpretaties van een pluriforme praktijk. *Beleid en maatschappij*, 28, p. 106-119.

Innerarty, Daniel (2014). Does Europe Need a Demos to be truly democratic? *LSE Europe in Question Series*, 77, p. 1-36.

Joas, Hans (2005). *The Creativity of Action*. Cambridge/Malden: Polity Press.

Krouwel, A. (2004). 'Semi-directe consensusdemocratie. Zes voorstellen voor democratische innovatie en verdieping in Nederland'. In E.R. Engelen & M. Sie Dhian Ho (red.). *De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat*, p. 241-284. Amsterdam, University Press.

Legg, Catherine & Christopher Hookway (2019). 'Pragmatism'. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Gevonden op 6 juni 2019 via <<https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=pragmatism>>.

Lindblom, Charles (1965). *The intelligenece of democracy. Decision-making through mutual adjustment*. New York: Free Press.

Lippmann, Walter (1922/2005). *Public Opinion*. Londen: Free Press.

Lippmann, Walter (1925/2011). *The Phantom Public*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Logister, Louis (2004). *Creatieve democratie. John Dewey's pragmatisme als grondslag voor een democratische samenleving*. Budel: Damon.

Narayan, John (2016). *John Dewey: The Global Public and its Problems*. Manchester: University Press.

Peter, Fabienne (2008). Pure epistemic proceduralism. *Episteme* 5, pp. 33-55.

Plato (2005). *The laws*. London: Penguin Classics.

Prisching, Manfred (1995). The limited rationality of democracy. Schumpeter as the founder of irrational choice theory. *Critical Review: a journal of politics and society*, 9, p. 301-324.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) (2014). *De verleiding weerstaan*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Raad voor Openbaar Bestuur (ROB) (2012). *Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*. Den Haag: Raad voor Openbaar Bestuur.

Rittel, H. & M.M. Webber (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences* 4 (2), p. 155-169.

Scheltema, M. (2004). 'Inleiding'. In E.R. Engelen & M. Sie Dhian Ho (red.). *De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat*, p. 9-16. Amsterdam, University Press.

Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. Londen: Harper and Brothers.

Sie Dhian Ho, M. (2004). 'Democratisering van de EU: permanente evenwichtskunst'. In E.R. Engelen & M. Sie Dhian Ho (red.). *De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat*, p. 151-172. Amsterdam, University Press.

Termeer, Catrien, Art Dewulf & Gerard Breeman (2013). 'Governance of Wicked Climate Adaption Problems'. In: J. Knieling & W. Leal Filho (Eds.) *Climate Change Governance*, p.27-23. Berlijn: Springer.

Tiemeijer, W.L. & J.H. Anderson (2017). 'Normatieve overwegingen rondom gedragssturing'. In Wetenschappelijke Raad voor de Regering. *De verleiding weerstaan*, p. 89-150. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor de Regering.

Wetenschappelijke Raad voor de Regering (WRR) (2014). *Naar een voedselbeleid*. Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor de Regering.

Wetenschappelijke Raad voor de Regering (WRR) (2017). *De verleiding weerstaan*. Den Haag; Wetenschappelijke Raad voor de Regering.